

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь магістр

на тему: «ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ
СТАРШОКЛАСНИКІВ»

Виконав: студент II курсу, 266 групи
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійна програма
«Психологія»

Гейко Олександр Ігорович

Керівник: к. психол. н., доцент кафедри
психології Гуртовенко Н. В.

Рецензент:

доктор педагог.наук, професор
Кравченко О.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	9
1.1. Пізнавальний інтерес як природний двигун поведінки старшокласників...9	
1.2. Виникнення та розвиток інтересу до знань та потреба в самоосвіті на різних етапах заняття.....	26
1.3. Форми та методи розвитку пізнавального інтересу старшокласників.....	37
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	45
2.1. Методи діагностики розвитку пізнавальних інтересів у старшокласників.....	45
2.2. Програма діяльності педагога-психолога щодо розвитку пізнавальних інтересів старшокласників.....	58
2.3. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи з розвитку пізнавальних інтересів старшого шкільного віку.....	64
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Система освіти в Україні за останні два десятиліття зазнала великих змін. Законодавство України з питань освіти свідчить про те, що його зміст та орієнтація на здобувача освіти є одним з найбільш значущих факторів соціального розвитку, що забезпечує створення умов самореалізації особистості в нових соціальних умовах життя. Освіта повинна орієнтуватися на світовий рівень забезпечення якості, не применшуючи вимог до традиційних сфер вітчизняної середньої та вищої шкіл. Серед великої кількості досить складних сучасних проблем, успішна практична реалізація ідей реформ багато в чому залежить від творчої реалізації, а проблема формування пізнавальних інтересів та потреби у самоосвіті набуває першочергового значення.

Кожен педагог в будь-якому навчальному закладі, добре знає, що успіх уроку, лекції, бесіди та будь-якого освітнього процесу багато в чому залежить від здатності викликати інтерес до його теми. Однак пробудження пізнавального інтересу – це лише початок великої та складної роботи над вихованням більш глибокого інтересу до знань та необхідності самоосвіти.

Тема нашого дослідження «Особливості розвитку пізнавального інтересу у старшокласників» є **актуальною**, оскільки інтерес до знань у широкому розумінні – це напрямок особистості до вивчення всього величезного діапазону знань, вмінь та навичок. Інтерес до знань у вузькому розумінні, стосовно процесу навчання в школі, є орієнтація особистості дитини, підлітка на засвоєння всієї сукупності знань, які вивчаються у школі.

Вперше об'єктом модернізації є не сфера освіти, не освітнє середовище, а освітній простір як сукупність інститутів соціалізації, які визначають соціально-економічний розвиток держави. Більше того, вони були відображені та проголошені, але раніше не реалізували продуктивні ідеї, які мають значний потенціал для розвитку освіти. У той же час, у навчальних стандартах сформульовано низка основних інноваційних ідей, пов'язаних із стратегічною

інтерпретацією стандарту як найважливішого ресурсу соціокультурної модернізації суспільства.

Інновація стандартів полягає в тому, що освіта розглядається як найважливіша соціальна активність суспільства, спрямована на формування ідентичності як невід'ємної умови для зміцнення державності. Ключовою особливістю є перехід від об'єктно-орієнтованої моделі до моделі варіативної особистісно-орієнтованої, до партнерських взаємовідносин основних інститутів соціалізації у досягненні освітніх цілей, що зумовлює формулювання стратегічних цілей освіти:

1. Забезпечення соціальної та духовної консолідації суспільства.
2. Забезпечення конкурентоспроможності особистості, суспільства та держави.
3. Забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави.

Психологічною основою стандарту є його наступність у діяльній парадигмі освіти, маючи на меті розвиток особистості здобувача освіти на основі розвитку універсальних методів діяльності (Д. Б. Елконін, П. Я. Галперін). Більше того, процес навчання розуміється не лише як засвоєння системи знань, умінь, навичок, що складають інструментальну основу компетенцій здобувача, а й як процес розвитку особистості, набуття духовного, морального та соціального досвіду.

Інновація підходу полягає в тому, що діяльній підхід в освітніх стандартах дозволяє нам виділити основні результати навчання та виховання, виражений у «ключових завданнях розвитку здобувачів» та «формування універсальних методів освітніх та когнітивних процесів», які повинні бути основою для вибору та структурування змісту освіти.

Особливістю реалізації підходу до розробки стандартів освіти полягає в тому, що цілі загальної освіти представлені у вигляді системи ключових завдань-компетентностей, що відображають напрямки формування рис особистості (таке формування мети дозволяє нам обґрунтувати не лише

методи діяльності, які повинні бути сформовані в навчальному процесі, але й зміст навчання у їх взаємозв'язку).

Діяльнісний підхід визначає зміну загальної парадигми освіти, де основними новоутвореннями виступають: визначення мети як формування здатності навчатися як компетентність, яка забезпечує оволодіння новими компетентностями; включення змісту навчання в контексті вирішення важливих життєвих проблем (тобто від орієнтації на навчально-предметний зміст шкільних предметів до розуміння навчання як процесу освіти та створення значень); цілеспрямована організація навчальної діяльності учня та систематичне формування, створення індивідуальних освітніх траєкторій; визнання вирішальної ролі освітнього співробітництва у досягненні цілей навчання.

Відповідно, в межах діяльнісної парадигми, результати загальної освіти повинні бути безпосередньо пов'язані з напрямками особистісного розвитку і представлені в діяльності, перш за все можуть мати універсальний характер. Це визначає включення універсальних освітніх програм до основних навчальних програм, як сукупності методів діяльності, які забезпечують його здатність до самостійного засвоєння нових знань та навичок, включаючи організацію такого процесу.

За змістом та орієнтацією розрізняють фізико-математичні, природничі, гуманітарні, професійні та трудові інтереси. Стимулювання таких інтересів у процесі навчання та виховання є особливо важливим. Ще у більш широкому розумінні, можна виділити розумові, моральні, естетичні інтереси та потреби. Інтереси відрізняються глибиною та тривалістю: короткочасні та довготривалі, стійкі та нестійкі.

Виховувати у дітей глибокий інтерес до знань та потреби в самоосвіті – це означає викликати пізнавальну активність та незалежність думки, сформувати любов до читання книг, праці, навчити підлітків та старшокласників відповідати за свою поведінку та діяльність, бути свідомими, дисциплінованими, цілеспрямованими та діловими молодими людьми.

Пробуджуючи та розвиваючи інтересу до певної теми, визначеного предмета, кожен педагог не просто здійснює передачу досвіду, навчає чогось своїх учнів, допомагає їм оволодіти певними вміннями та навичками (проведення експериментів, вирішення завдань, читання книг, робота над рефератами, звітами), але в той же час зміцнює віру у власні сильні сторони та творчі можливості серед слабких учнів, не дозволяє зупинятися у своєму розвитку більш сильних учнів, вчить усіх виховувати в собі силу волі, сильний характер та рішучість під час виконання складних завдань. Все це і є виховання творчої особистості в найширшому та глибокому розумінні.

Стійкий пізнавальний інтерес – це зацікавленість людини, потреба у поглибленні та творчому використанні знань. Якщо учень має такий інтерес, то він вчиться не заради оцінок чи похвали, винагороди та заохочень, а тому, що він захоплюється вивченням того, що прагне вдосконалити свою особистість, а також просто не може діяти інакше. Але глибокий інтерес виникає і розвивається не відразу. Для його виникнення та розвитку потрібна система освіти та самоосвіти, виховання та самовиховання, а не лише пошук короточасних засобів впливу на збудження та підтримки цікавості та інтересу до уроку, зустрічі, тощо.

Формування та розвиток інтересу учнів до знань повинні здійснюватися вчителем за підтримки психологічних та педагогічних основ такого процесу.

Проблема розвитку пізнавального інтересу, як стимулюючого фактору діяльності здобувачів, вивчалася В. П. Беспалько, Е. В. Бондаревська, О. С. Гребенюк та іншими. В шкільній практиці для діагностики загального рівня інтересів школярів можуть використовувати методики Е. А. Клімова, різні модифікації методології В. А. Ядова, анкети для вивчення інтересів дітей, тощо. У психодіагностиці інтересу не слід ігнорувати виявлення його причин самою дитиною, що дозволить більш точно визначити ефективність та усвідомлення інтересів дитини.

Доведено, що пізнавальний інтерес сприяє більш вільному долученню особистості до соціальних цінностей та стимулює вибір особистих цінностей.

Якщо не розвинений пізнавальний інтерес, неможливо продовжувати рух від теоретичних знань різних фактів та понять до особистісно-ціннісного сприйняття, цілісного світогляду. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях пізнавальний інтерес розглядається як інтегративна якість особистості, що забезпечує розширення сфери пізнання, формування світогляду, свободу особистості у виборі цілей та засобів діяльності.

Проблема дослідження полягає у визначенні форм та методів на основі теоретичних основ, що активізують розвиток пізнавальних інтересів в учнів старших класів.

Об'єктом досліджень є навчально-виховний процес у школі.

Предмет дослідження – форми та методи розвитку пізнавального інтересу старшокласників.

Мета нашого дослідження – розробити форми та методи розвитку пізнавального інтересу старшокласників.

Гіпотеза дослідження: при правильному підборі форм та методів роботи в школі старші школярі матимуть більш розвинені пізнавальні інтереси. Для стійкості пізнавальних інтересів старшокласників необхідно підвищити рівень їхньої внутрішньої мотивації.

Відповідно до мети та гіпотези, були визначені наступні дослідницькі **завдання:**

1. Провести аналіз психолого-педагогічної літератури щодо розвитку пізнавальних інтересів серед старшокласників.
2. Підібрати психолого-педагогічні методики для визначення рівня розвитку пізнавальних інтересів у старшокласників.
3. Розробити та апробувати програму для розвитку пізнавальних інтересів серед старших школярів.
4. Експериментально перевірити ефективність розробленої програми.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези на різних етапах дослідження були використані наступні **методи** дослідження: *теоретичні* (аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури для

порівняльного аналізу інформації; узагальнення одержаної інформації з метою визначення основних ідей та понять з досліджуваної проблеми); *емпіричні* (педагогічний експеримент, спостереження; анкетування, аналіз навчально-методичної документації та результатів діяльності школярів, кількісний і якісний аналіз даних, отриманих в ході наукового дослідження).

Емпіричною базою дослідження стали заклади освіти міста Умань. Дослідження було проведено серед учнів 9 класу з учнями у віці 15-16 років в кількості 15 осіб; з них 10 хлопчиків та 5 дівчаток.

Нами було проведено діагностику, де використовувалися такі методики: методика «Діагностика особистісної креативності» (Тунік Є.Є.), методика «Діагностики спрямованості навчальної мотивації» (за Т. Дубовицькою), анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому, що визначені критерії сформованості пізнавального інтересу; опрацьована програма занять, які сприяють розвитку пізнавальних інтересів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблені та науково обгрунтовані форми та методи розвитку пізнавальних інтересів учнів можуть бути використані у практичній діяльності педагогів для організації навчально-виховного процесу щодо розвитку інтересів старших школярів.

Результати апробації : основні теоретичні положення та результати дослідження обговорено на III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія та практика психокорекції особистості» (м. Умань, 26 жовтня 2023 р.) та XII Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Актуальні питання психології : теорія, методика, практика» (м. Умань, 11-12 жовтня 2023 р.), опубліковано тези.

Структура роботи: робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Пізнавальний інтерес як природний двигун поведінки старшокласників

Одним із постійних сильнодіючих мотивів діяльності особистості є інтерес. Інтерес (з лат. – важливо) – реальна причина діяльності, яку особистість вважає особливо важливою. Інтерес може бути визначений як позитивна оцінка відношення суб'єкта до діяльності. Пізнавальний інтерес проявляється в емоційному ставленні здобувача до об'єкта знань. Л. С. Виготський писав: «Інтерес – це як природний двигун поведінки дітей, це справжнє вираження інстинктивного прагнення, що свідчить про те, що діяльність дитини співпадає з її органічними потребами. Ось чому головне правило вимагає побудови всієї освітньої системи із врахуванням інтересів дітей. Педагогічний закон полягає в наступному: «Перш ніж Ви захочете залучити дитину до будь-якої діяльності, необхідно зацікавити її, подбати про те, що вона готова до такої діяльності, має всі необхідні натхнення і що дитина буде діяти самостійно, а педагог може лише керувати та спрямовувати таку діяльність».

Існує багато інтересів під час навчально процесу. «Питання в тому, - писав Л. С. Виготський – наскільки інтерес спрямований на вивчення самого предмету, і не пов'язаний із впливом нагород, покарань, страхів, бажання догодити тощо. Таким чином, правило полягає не лише в тому, щоб викликати інтерес, але і для того, щоб зацікавити. Нарешті, третє, і останнє, висновок про використання інтересів для побудови всієї шкільної системи в безпосередній близькості до реальності, навчити дітей тому, що їх цікавить, необхідно починати з того, що знайоме та, природньо, захоплює».

Першою загальною закономірністю є залежність інтересів учнів від рівня та якості їх знань, сформованих методів розумової діяльності. Інша, не

менш загальна та важлива закономірність – це залежність інтересів школярів від їх ставлення до вчителів. Із цікавістю навчаються у педагогів, яких люблять і поважають. Спочатку вчитель, а потім його предмет – це непохитна залежність, яка визначала долю багатьох людей.

Спеціальні дослідження підтверджують таку залежність. В одному з них були отримані дані про взаємозв'язок ставлення до вчителя та предмету, який він викладає.

Серед різноманітних способів та засобів, розроблених для формування стійких пізнавальних інтересів, ми виділяємо:

- захоплене навчання;
- новизна навчальних матеріалів;
- зв'язок знань з особами, які їх відкрили;
- показ практичного застосування знань пов'язаних з реальними ситуаціями та орієнтаціями школярів;
- використання нових та не традиційних форм навчання;
- зміна форм та методів навчання;
- проблемне навчання;
- евристична підготовка;
- навчання за допомогою комп'ютеризації;
- використання мультимедійних систем;
- використання інтерактивних комп'ютерних інструментів;
- взаємне навчання (в парах, мікрогрупах);
- тестування знань, навичок;
- демонстрація досягнень учнів;
- створення ситуацій успіху;
- конкуренція (з однокласниками);
- створення позитивного мікроклімату в класі;
- довіра до здобувачів освіти;
- педагогічна тактовність та майстерність педагога;
- ставлення вчителя до свого предмета, учнів;

- гуманізація шкільних взаємовідносин тощо.

Проблема виховання інтересу до навчання – ще одна з ключових дидактичних проблем. Над її практичним забезпеченням «працюють» закономірності навчання. У працях сучасних дослідників, пізнавальні інтереси школярів «розібрані» із достатньою ретельністю.

На сьогодні є велика кількість теорій та рекомендації щодо вирішення поставлених завдань. Але на практиці, на жаль, все такі ж питання залишаються не вирішеними, що і сотні років тому. Основним серед них, звичайно, є те, як викликати стійкий пізнавальний інтерес, як викликати жагу до складного процесу пізнання.

Головне завдання вчителя – «створити» справжню людину, яка б прагнула до пізнання оточуючого світу, розширення власного кругозору, спектру знань, своїх компетенцій, вміла самостійно самореалізовуватися та самовдосконалюватися. Стійку потребу безперервно вчитися важко викликати у дорослої людини, якщо не закладати і цілеспрямовано не формувати основи цієї потреби протягом шкільних років. Тому особливо важливо під час навчання в школі сформувати в учнів інтерес до процесу пізнання, до способів пошуку інформації, її засвоєння, переробки та застосування.

Дослідженнями підтверджено, що інтереси дітей безпосередньо пов'язані з інтересами батьків. Нажаль, джерелом інтересів дітей, як правило, не є школа. Батьки, захоплені певною справою, в подальшому залучають до такої ж справи і дітей. У спортивних сім'ях інтерес до спорту і у дітей легко формується.

Дослівний переклад латинського слова «інтерес» – це «мати сенс», «бути між». Відчувати недостатність того, що є, і прагнути досягти більше, перемогти невідоме. А якщо до інтересу додати бажання, обов'язок, то людина більше не вирішує лише звичайне навчальне завдання, але і змінює випробування, щоб перевірити себе. Інтерес спрямований на застосування та реалізацію власних сил.

Пізнавальний інтерес – це один з важливих факторів навчання і становлення особистості. Під впливом пізнавального інтересу, навчання і пізнання набуває особистісного сенсу. Пізнавальний інтерес позитивно діє на формування духовного потенціалу учня, робить його діяльність більш успішною і осмисленою, підвищує якість виконуваної роботи, допомагає підвищити активність, інтерес і ціннісні орієнтири дитини. Розвиток пізнавального інтересу допомагає зростанню свідомого ставлення до навчання, розвитку пізнавальних процесів, вмінню ними управляти та їх регулювати.

Завдання сучасної освіти щодо формування вміння учнів самостійно здобувати знання і використовувати їх на практиці можливо вирішити в процесі вивчення шкільних предметів. Освіта сприяє накопиченню знань, практичних умінь і навичок, які є важливим засобом формування світогляду, розумового розвитку та морального виховання людини. Викладання навчальних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах дозволяє цілеспрямовано використовувати досягнення національної та світової культури, поєднувати відповідні цілі навчання з цілями виховання і розвитку в один загальний напрямок формування людини і громадянина. Важливо підкреслити, що саме навчання допомагає учням пізнати світ, людей і себе, вчить логічно мислити, сприяє формуванню механізмів самоорганізації, саморозвитку, творчого пошуку, умінь відходити від стереотипу і прагнути до самостійного вирішення проблем.

Аналіз існуючих наукових розробок свідчить, що проблема розвитку пізнавальних інтересів та їх формування давно і продуктивно розробляється в психології та педагогіці. Учені зверталися до виявлення психологічних закономірностей пізнавальних (М. Беляєв, Л. Божович, Л. Гордон, А. Конєв, І. Лернер, Н. Морозова, Н. Роговська, Г. Щукіна), до зв'язку інтересів і потреб (Б. Ананьєв, І. Бех, Г. Гумницький, С. Рубінштейн), схильностей дитини (П. Блонський, Д. Богоявленська, В. Буряк, А. Ковальов, Е. Кочановська, М. Махмутов, О. Савченко).

Способи формування пізнавального інтересу з урахуванням вікових особливостей учнів та можливостей змісту навчальних предметів досліджували В. Агарков, М. Богданова, В. Бондаревський, Н. Ворновська, Н. Морозова, Ф. Савіна, М. Скаткін, Г. Щукіна та ін.

Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, знайшла висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних учених (П. Атутов, О. Коберник, А. Линда, В. Мадзігон, Л. Оршанський, В. Сидоренко, Г. Терещук, В. Тименко, Д. Тхоржевський та ін.)

Об'єктивні труднощі, які стоять перед кожним вчителем у вирішенні проблеми, пов'язані з багатьма факторами. Найважливіші з них: 1) якісно нові вимоги, обумовлені реформою освіти, представлені сьогодні вчителю у зв'язку з покращенням якості освіти та виховання дітей; 2) посилений вплив науково-технічної революції на молоде покоління, який висунув нові завдання – формування особистості педагога-дослідника, який має різносторонні професійні та загальнокультурні інтереси, постійно вдосконалюючи свої якості; 3) постійно змінювана ситуація в навчально-виховному процесі, пов'язана насамперед з новим рівнем знань здобувачів. Це, в свою чергу, ставить найскладніші завдання постійного навчання, з урахуванням індивідуальних інтересів та здібностей, мотивів їх поведінки та навчання.

Цілком природно, що необхідно мати детальний науковий орієнтир, який визначає рішення педагогічних завдань. Такий орієнтир формується із знань про методологічні та теоретичні основи вирішення проблеми.

Протягом століть система шкільного навчання була побудована за однією схемою: вчитель передав знання, викладав свій предмет, учень засвоював матеріал, вивчав предмет. Крім того, вчителі не тільки в школі, але насправді в будь-якому навчальному закладі, залишаються головним і вирішальним джерелом впливу на дітей.

Справа в тому, що інтерес потрібно розглядати не лише метою чи засобами, але й результатом навчання, організованого на науковій основі. Щоб досягти високих якісних результатів у вирішенні проблеми інтересу та деяких

суміжних питань, пов'язаних з розвитком творчих здібностей та талантів учнів, вчитель може не ставити собі спеціального завдання.

Вчитель ставить перед собою в якості головної, вирішальної мети – виховання творчої особистості учня, ідентифікація та розвиток творчої особистості. Це як тригер, який повинен працювати, згідно з його педагогічними переконанням, завжди, за будь-яких обставин, в будь-якій ситуації. І звичайно, такий вибір мети працює досить успішно, оскільки цілеспрямовано організований процес навчання розкриває внутрішні резерви у здобувачів до пізнання власної особистості та всебічне вдосконалення.

Вибір основної мети, пов'язаної із вихованням пізнавальних інтересів та потреб у дітей, визначається трьома основними напрямками: методологічним, психолого-педагогічним та вузько-методичним.

Креативне методичне вирішення проблеми полягає в прямому та нерозривному взаємозв'язку з постійним та глибоким вивченням методологічних та теоретичних основ розвитку та виховання пізнавальних інтересів, творчих здібностей.

Що потрібно знати кожному педагогу, який вивчає методологічні та теоретичні основи вирішення проблеми? Яка реальна допомога може бути відображена у спеціальній науковій літературі, в тому числі безпосередньо пов'язана з практичним вирішенням цієї проблеми?

Перш за все, слід виокремити три основні моменти.

1. Вивчення методологічних та теоретичних основ озброює кожного викладача, вчителя будь-якого навчального закладу з науковою програмою діяльності, точною орієнтацією та педагогічною метою.

2. Знання таких закономірностей дозволяє вносити корективи у характер професійної діяльності щодо виховання та розвитку когнітивних інтересів та потреб, здійснювати з наукової позиції всебічне вивчення здобувачів із врахуванням на підростаюче покоління сучасного суспільства, засобів масової інформації, сім'ї та позашкільних установ, неформального спілкування з однолітками тощо.

3. Глибоке вивчення методологічних та теоретичних основи дає змогу по новому підходити до створення та вдосконалення особистої творчої психолого-педагогічної та методологічної основи щодо розвитку основних цілей, завдань загальної та спеціальної програми діяльності на тимчасові та тривалі періоди; визначення основних методів, засобів, прийомів досягнення мети, реалізація програми; створення, відбір для здобувачів різних класів важливого дидактичного та методичного матеріалу.

Ні наукова, ні шкільна практика не можуть успішно розвиватися без постійного вивчення, глибокого та всесторонньо порівняльного аналізу теорії та історії розвитку будь-якої наукової проблеми, її творчого втілення у навчальних закладах.

Роль інтересу та його значення в успішному навчанні були визнані всіма видатними вчителями. Так, К. Д. Ушинський писав: «Вчитель не повинен забувати, що навчання, позбавлене інтересу, і сприйняте лише силою примусу, знищує учня у навчанні, без чого навчання не буде результативним». Тому була розроблена оригінальна система пробудження цікавості та розвитку інтересу до знань, пов'язаних із вихованням уважності, вивчення наукових основ процесу впливу на дітей у школі.

К. Ушинський помітив, що цікавість є першоосновою допитливості. Однак, якщо воно не реалізує бажання дитини вирішити виниклі питання, то не переросте в допитливість. Переростання цікавості в допитливість, на думку К. Ушинського, відбувається лише на основі розуміння дитиною внутрішніх зв'язків досліджуваних явищ [25, С.145].

Проблема розвитку пізнавального інтересу у дітей не залишалася без уваги мислителів, вчених, представників громадськості з моменту зародження наукової думки і до наших днів. Тисячоліттями по крихтах накопичувалися необхідні знання про пізнавальний інтерес. Так Ян Амос Коменський [24, с.44] писав у «Великій дидактиці», «що потрібно перш за все порушити у школярів серйозну любов до предмету, довівши його перевагу, приємність». Він розглядав нову школу як джерело радості, світла і знання, вважаючи інтерес

одним з головних шляхів створення цієї світлої і радісної обстановки навчання.

Педагог стверджував, що «тільки завдяки інтересу учень горітиме бажанням навчатися, не уникатиме праці, навіть шукатиме її і не боїтиметься проблем і зусиль. Школяр поставить собі за мету не щось посереднє, а найвище, завжди прагнутиме чогось навчитися, коли відчуватиме, що йому чогось бракує, та постійно шукатиме, у кого йому навчитися, завжди змагаючись зі своїми однолітками».

Саме Я. А. Коменського вважають родоначальником наукового підходу до проблеми пізнавального інтересу.

Про безпосередній інтерес Жан-Жак Руссо, французький мислитель епохи Просвітництва, говорить як про дуже важливу складову виховання і навчання, називає його двигуном, «єдиним, який веде вірно і далеко» [24, с. 49]. Визначаючи умови розвитку інтересу, Руссо пропонує відповідати дитині про предмет не все, а щоб порушити допитливість, змусити його шукати відповіді на виникаючі питання самостійно.

«Школа повинна організовувати багатосторонню діяльність дітей, розвиваючи їх розум, серце і руки, спираючись на стійкі пізнавальні інтереси» - говорив великий швейцарський педагог Йоганна Генріха Песталоцці [24, с. 56].

Перша спроба теоретичного обґрунтування інтересу в навчанні і життя учня була зроблена на початку ХІХ століття німецьким психологом І. Гербартом, якого називали «кращим філософом серед педагогів і кращим педагогом серед філософів» [24, с.46]. До Гербарта інтерес розглядався як необхідна умова для оволодіння знанням, з часу Гербарта інтерес сам є педагогічною метою. Гербарт показав, що в інтересі концентрується діяльний початок, внутрішня активність, завдяки чому і проявляється пізнавальна потреба, зосередженість і цілеспрямована діяльність особистості по засвоєнню нового.

Функція інтересу, на думку Гебарта, полягає в тому, щоб не тільки сприяти засвоєнню досліджуваного, але і порушувати бажання до подальших занять, які б стимулювали інтерес до подальшого навчання.

Інший великий німецький педагог Фрідріх Адольф Вільгельм Дистервег, приділяючи увагу питанню інтересу в навчанні, пише: «Захоплюючим і цікавим ми називаємо те, що особливо приваблює наша увага і співчуття, природним чином збуджує і підвищує нашу життєву енергію. Якщо ми бажаємо заволодіти нероздільно увагою натовпу, прикувати його до себе, ми повинні вселити їй живий інтерес, зацікавити її своєю особистістю або своїм способом викладу предмета, що знову-таки виникає з прагнення особистості викликати інтерес або бути цікавою» [24, с. 68].

Теорія інтересу Л. Толстого є результатом поєднання наукового експерименту та перспективного творчого досвіду. Якщо, виходячи з сучасних вимог до педагогічних досліджень, ми намагалися б знайти в педагогічній системі Толстого та його досвіду, що початкова наукова гіпотеза, яка допомогла автору провести експеримент, уточнити завдання та методологію дослідження, то це можна було б зробити без особливих труднощів. Така гіпотеза була сформульована ним наступним чином: «Школа функціонує не так, що дітям було зручно вчитися, але так, щоб вчителям було зручно навчати. Вчителю незручний шум, рух, припіднятий настрій дітей, які є необхідною умовою для їх навчання, і в школах заборонені питання, розмови та додаткові рухи. Замість того, щоб переконатися, що потрібно для того, щоб успішно засвоїти тему, вчителі хочуть навчати, як можуть, як вони думали, і вони хочуть не змінюватися. Маючи неуспіх бажають змінити не систему освіти та манери навчання, а саму природу дитини. Варто подивитися на дитину вдома, на вулиці чи в школі, тоді ви бачите веселу, допитливу особистість, з посмішкою, в пошуку чогось нового. Якщо ж дитина висловлює свої думки своєю мовою, тоді ви бачите виснажену, замкнену особистість, втомлену, перелякану, яка повторює інших на чужій мові, а поведінка равлика, який

сховався у власному будинку. Варто проаналізувати такі стани, щоб вирішити, який із них вигідніше для розвитку дитини».

Л. Толстого в першу чергу цікавить особистість людини, її моральний вигляд та місце на землі, «в людстві та Всесвіті», формування творчої особистості дитини, а не його окремих рис та характеру.

Л. Толстой писав «пізнавальний інтерес як феномен має велику значимість у розвитку особистості школяра, його пізнавальної сфери. Учень вчиться добре, охоче, з бажанням тільки тоді, коли йому цікаво». Він вважав, що інтерес дитини може розкритися лише в умовах, що не утрудняють прояв його здібностей і нахилів. Найважливішою умовою прояву інтересу назвав створення на уроці такої природної, вільної атмосфери, яка викликає підйом душевних сил дитини.

Оцінюючи теорію інтересу Толстого в педагогічному методологічному плані, ми повинні пам'ятати, що головна мета педагогічного експерименту Толстого полягала в тому, щоб показати, за яких умов, в процесі якого варіанта впливом на учнів в системі освіти можна забезпечити в звичайній сільській школі не тільки глибоке засвоєння знань, але і всебічний розвиток пізнавальних та моральних інтересів, прояву всіх творчих можливостей особистості дитини. Для Толстого збудження інтересу до навчання – це посилення всестороннього психічного та морального впливу, керований увагою до особистості учня, безпосереднього впливу, який допомагає розкрити всі творчі нахили дитини, її здібності та схильності.

Досить часто для успішного вирішення проблеми інтересу на практиці, необхідно знати основні джерела та вирішальні передумови, що в наш час мають найбільший вплив на пробудження когнітивних інтересів та потреб серед молоді.

Значну увагу проблемі розвитку пізнавального інтересу в навчанні надавав С. Т. Шацький. На його думку, «з одного боку, інтерес – важливий чинник активного засвоєння учнями соціального досвіду, з іншого боку – роль інтересу полягає в адаптації дитини до навколишнього середовища». Також,

педагог вважав, що «школа повинна опиратися на прагнення дітей вчитися». Він називав пізнавальний інтерес «життєвим імпульсом, який потрібно розвивати» [25, с.180].

А. Макаренко визначав методичні прийоми розвитку та підтримки інтересу, зокрема це: «підказка, що викликає здогадку, постановка цікавого питання, введення нового матеріалу, розгляд ілюстрацій, що наштовхують на питання». Антон Семенович також вважав, що «життя і праця дитини повинні бути пронизані інтересом, що зміст освітньої роботи визначається дитячим інтересом» [25, с.280].

Проблему пізнавального інтересу широко досліджували в психології Б. Ананьєв, М. Беляєв, Л. Божович, Л. Гордон, С. Рубінштейн, В. Мясищев і в педагогічній літературі Г. Щукіна, Н. Морозова.

Існує ще одне протиріччя: між стійким пізнавальним інтересом учня та можливістю розвивати його під час занять та в процесі позакласної роботи. Часто, читаючи багато книг та статей на будь-яку тему, володіючи деякими навичками та вміннями самостійної роботи в процесі самоосвіти, такий учень ставить все більш високі вимоги до вчителя. Таке протиріччя неможливо вирішити без критичного підходу кожного вчителя до власних знань, загальної культури, наукового та педагогічного мислення.

Якщо відсутність глибоких інтересів у здобувачів стає основою, проблема пробудження таких інтересів, то наявність таких інтересів усуває таку проблему як незначну, висуваючи на передній план здатність вчителя максимально та постійно розвивати когнітивні інтереси, що виникли. У такому випадку необхідний новий підхід до організації та проведення уроків, позакласних заходів, необхідно більш ефективно залучати всі засоби масової інформації, залучення до діяльності розвитку інтересів фахівців, батьків та представників громадськості.

Спільна робота, школа, сім'я та громадськість, пов'язані з системою національної парадигми, допоможе розвинути наукову систему виховання інтересу до знань та її творчого втілення на практиці.

Пізнавальні інтереси та потреба в самоосвіті. У психології ряд авторів визначають інтерес як конкретну когнітивну орієнтацію людини на об'єкти та явища дійсності. З точки зору виховання інтересу з точки зору розвитку загальної когнітивної орієнтації, активності та зацікавленості як риси особистості можна розглядати як мету навчання та виховання. Коли ми створюємо за допомогою розважальних елементів, представлених на різних етапах уроку, лекції, доповіді, ми користуємося інтересом як засобом навчання та виховання. У цьому випадку в учня з'являється новий мотив для навчальної діяльності: він зацікавлений слухати пояснення вчителя. Вчитель йде далі, він ширше розуміє мету такого навчання, а тому учневі важко, але цікаво виконувати найскладнішу розумову роботу. Така діяльність все частіше пов'язана із самоосвітою. Вдосконалюючи всю систему навчально-виховної роботи в будь-якому навчальному закладі, створюються умови для формування глибокого та стійкого загального інтересу, посилення вибіркової орієнтації в окремій галузі знань, ми активізуємо процес самоосвіти та самовиховання. Тут інтерес вже діє як результат навчання та виховання. Це якраз і дозволяє об'єднати в систему викладання всі три особливості інтересу, такі як мету, засоби та результат.

Когнітивний інтерес пов'язаний із бажанням поглибити сам процес пізнання.

Пізнавальні інтереси виникають під впливом різних факторів і можуть мати різний зміст, глибину, орієнтацію, стабільність тощо. У психології прийнято розрізняти нестійкі та стійкі інтереси. Перший виникає епізодично в процесі діяльності (читання статті, книги, прослуховування лекції, звіту, пояснення уроку тощо) та затухають із припиненням такої роботи. Останні характеризуються стабільністю, не залежать від конкретної ситуації та заохочують до діяльності за будь-яких обставин. Слід мати на увазі, що бажання щось робити, вивчати, читати тощо – це лише перший, хоча необхідний етап формування стійких інтересів та потреб в самоосвіті.

Від цікавості до інтересу, від інтересу до стійкої пізнавальної діяльності, і, як наслідок, до сформованої наукової цікавості та все більш стійкої спрямованості особистості на більш детальне вивчення різних предметів, до прояву особливої уваги до деяких з них – це шлях зародження та розвитку інтересу до знань, пов'язаних з мобілізацією волі, енергії, наполегливої праці. Пізнавальні інтереси можуть бути пов'язані як з розширенням загального кругозору у різних галузях знань, так і з поглибленням знань в окремої галузі, на певну тему тощо. Таким чином, якщо мова йде про стійкість та глибину пізнавальних інтересів, необхідно врахувати, яке місце вони займають у розвитку особистості.

У процесі навчання необхідно виховати насамперед загальний інтерес до знань у кожного учня. Навчити дитину бути здивованою та бути спостережливою – це, мабуть, найголовніше під час навчання в школі.

Головні умови та основні передумови успіху на шляху до мети. Виховання у здобувачів глибокого інтересу до знань, потреби у самоосвіті – це складний процес, пов'язаний із вивченням особистості школяра, мотивів його поведінки та вчення, необхідних для розвитку індивідуальних інтересів та схильностей. У педагогіці та психології, методиках багато питань, пов'язаних з практичним вирішенням поставлених проблем, досить добре вивчені та досліджені. Дослідження видатних вчених озброюють вчителів знаннями теоретичних основ найважливіших педагогічних проблем, які необхідно вирішити на практиці; надані конкретні наукові факти та приклади дидактичного та методологічного змісту.

Розробка специфічного дидактичного та методологічного матеріалу для здобувачів включає: 1) диференційовані завдання для самостійної роботи різного ступеня складності; 2) варіанти для короткочасних та довготривалих програм самовиховання та самоосвіти; 3) методологічні вказівки та рекомендації щодо вивчення окремих найскладніших питань, теми, проблем навчальної програми, щодо написання рефератів, доповідей, повідомлень; 4) уривки із наукової та науково-відомої літератури про життя вчених,

винахідників, новаторів, а також програм пізнавальних бесід, вечорів, дискусій.

Розвиток системи освіти в нашій країні сформував новий тип педагога, якому притаманні такі важливі якості особистості, як різноманітна наукова зацікавленість, глибина загальної та психолого-педагогічної культури, розвиток професійного мислення, потреба у виявленні своєї індивідуальності, творчих інтересів, здібностей та талантів. Новий тип вчителя, глибокий інтерес до всебічного розвитку умов молодого покоління, забезпечують результативність вирішення навчальних завдань у школі. А отже, головними умовами, які забезпечують результат вирішення конкретного завдання – розвиток пізнавальних інтересів учнів; активний прояв кожного вчителя достатньо розвинених науково-педагогічних та психолого-методологічних інтересів; здатність виділити головне, важливе при вирішенні проблеми формування інтересу до загальної системи навчання та виховання учнів; залучення різностороннього матеріалу для проведення ефективної навчально-виховної роботи; внесення відповідних коректив у навчальний процес, враховуючи зміну обставин.

Основні передумови, які забезпечують успіх вирішення проблеми інтересу до повсякденної практики: творче застосування кожним педагогом принципів та методів навчання і виховання; оволодіння мистецтвом пробудження та розвитку інтересу до знань, створення ситуацій зацікавленості, очікування тощо; творчий мікроклімат у педагогічному колективі. Ефект взаємодії всіх умов та передумов визначається насамперед тим, наскільки успішно кожен вчитель засвоїв методи творчої діяльності. Завдяки творчій педагогічній діяльності педагога реалізуються вимоги до навчання та виховання підростаючого покоління, які висувуються суспільством.

Проблема інтересу в школі вирішується кожним учителем та кожним педагогічним колективом із врахуванням конкретні умов та можливостей. Однак загальні принципи підходу до проблеми дозволяють нам виділити три

основні рівні вирішення проблеми, які цілком можуть бути етапами діяльності задля формування інтересів.

Перший – емпіричний. Основою є експериментальна ідея необхідності формування у дітей інтересу до знань, особливостей його прояву на різних етапах уроку, під час виховних заходів тощо.

Вчитель, особливо без досвіду, працюючи деякий час, переконується, що не володіючи увагою учнів, створюючи цікаві ситуації, дуже важко успішно здійснити свою професійну діяльність. Якщо вчителю не вдається довгий час викликати початковий інтерес у дітей, він починає відчувати тривогу, занепокоєність, що може спричинити невпевненість у власних силах та професійних здібностях. І це вже небезпечно. Вчитель ставить перед собою завдання – проаналізувати досвід найкращих вчителів, критично оцінити власну навчальну практику. Швидко знайдені причини невдач усуваються вчасно за допомогою простого відповідного коригування. Тут педагогу допомагає підбір спеціального дидактичного та методичного матеріалу для учнів, система проблемних питань, пропрацювання свого вступу та пояснення до нової теми уроку тощо. Якщо вчитель поставить завдання оволодіння науково-педагогічними основами вирішення проблеми, відпрацювати на практиці кілька способів та варіантів його рішення, тоді незабаром труднощі, помилки та прорахунки перших уроків зникнуть, з'явиться впевненість у своїх здібностях, виникне природне бажання працювати краще. Цей рівень можна визначити як початок роботи вчителя над формуванням інтересів учнів. Цілком природно, що вирішення будь-якого питання вимагає ретельного вивчення, що є головним на цьому етапі.

Другий рівень – творчий з елементами науково-дослідницького підходу. Це характерно для педагогів та керівників, які працювали щонайменше три-п'ять років та виявили досить розвинені науково-педагогічні та психолого-методологічні інтереси. Можна сказати, що всі талановиті вчителі, які розкривали себе як вчителі-дослідники, почали з розвитку у себе творчого педагогічного мислення в процесі оволодіння науково-дослідницьким

підходом до навчання та виховання дітей. На цьому етапі діяльності завдання ускладнюються, і, як результат, вимоги вчителя до учнів також.

Третій, найвищий рівень вирішення проблеми – науково-дослідницький. Він поєднує емпіричний початок та творче ставлення з дослідницьким підходом до вивчення інтересів дітей, схильностей, здібностей. На цьому етапі, враховуючи рівень попередньої навчальної підготовки, створюються найбільш сприятливі умови для прояву та розвитку творчої особистості учня. Вчитель, який успішно вирішує проблему інтересу, це насамперед педагог-дослідник. «Якщо навчання – це мистецтво, то це найвище з усіх мистецтв, тому що стосується не мармуру, не полотна з фарбами, а з людьми. І тоді школа – це найвища художня студія, і вчитель, як художник, повинен бути забезпечений простором і свободою своєї творчості».

Що ж є основою творчого мислення педагога? Що потрібно для його формування? Основою творчого педагогічного мислення є глибоке самостійне вивчення наукової педагогіки, психології, низки суміжних сфер знань, передового досвіду навчання та виховання, педагогічного самоаналізу.

Існує два основні способи вирішення проблеми розвивати творче мислення, на які слід звернути увагу першочергово, що відповідає двом основним цілям педагогічного впливу на особистість, яка прагне стати висококваліфікованим педагогом, здатним навчати та розвивати учнів.

Перший – це організація обміну досвідом у вивченні педагогічної науки, психології, передового досвіду, особливостей їх застосування в особистій практиці. Основна мета, яка реалізується в цьому випадку, – це пробудження глибокого інтересу та потреба в безперервній самоосвіті та самовихованні кожного вчителя.

Типи занять: творчі семінари, обговорення доповідей, рефератів, огляди літератури, статті з педагогіки, психології, деякі інші пов'язані з ними сфери знань. Для успіху справи, перш за все, необхідно творча тематика доповідей, рефератів, чіткі вимоги до їх підготовки, підбір науково-педагогічної

літератури, плани та програми творчих семінарів, завдання для самостійної роботи різного ступеня важкості, організації дискусій тощо.

Друга – це організація самостійної роботи та психолого-педагогічної самоосвіти. Мета, яка буде досягнута в цьому випадку, – сформувати уміння та навички, необхідні для успішної творчої роботи в сучасній школі, розвиток дослідницького мислення та потреби в самоосвіті. Це досягається лише за допомогою постійної та систематичної самостійної роботи щодо вивчення досягнень педагогіки та психології, передовий досвід.

Отже, основні умови, що визначають вирішення проблеми – сформувати глибокий інтерес до навчальних предметів у одних школярів і розвинути його у інших: всестороння активізація пізнавальної діяльності в учнів, творче застосування вчителем і всім педагогічним колективом принципів та методів навчання на основі дослідницького підходу, розвиток у дітей потреби в самоосвітній діяльності. Все це може визначити як вчителю, так і його учням напрями для роботи та навчання задля успішного вирішення основних завдань: здобуття учнями нових знань, творче використання вже набутих, потреба в самоосвіті та звичка до розумового навантаження, оволодіння методами раціонального мислення та вміння орієнтуватися в останніх досягненнях науки та техніки, здатність професійного вибору, засвоєння практики першочергових наукових досліджень, експериментів, спостережень, прояву цікавості як риси особистості.

Зрозумілим стає той факт, що не індивідуальні зусилля та талант вчителів-ентузіастів роблять дитину кращою, а система виховання та навчання. І це прояв закону педагогіки, який можна виражати у вигляді формули: система педагогічного впливу дорівнює традиціям, принципам та методам навчання та виховання, помноженою на індивідуальну та колективну творчість педагогів, їх спеціальну, педагогічну та загальну наукову освіту та культуру. Якщо наукова освіченість, педагогічна та загальна культура є досить високою, система наближається до досконалості.

К. Д. Ушинський підкреслив, що головне в педагогічній діяльності взагалі не є вивчення правил навчання та виховання, а у вивченні тих наукових основ, з яких виникають такі правила.

Обсяг впливу вчителя на учнів є великим та різноманітним, а його обов'язки є досить складними. Значні труднощі іноді виникають при взаємодії учасників навчального процесу. Але в педагогічній професії є те, заради чого молодь обирає її, а саме бажання представити своїм учням світ невідомого, розкрити перед ними радість творчої роботи.

Основою творчої діяльності педагога є наукові знання та педагогічна культура. Саме на цій основі розвиваються різноманітні інтереси та духовні потреби вчителя. Постійному вдосконаленню допомагають програми професійного самовиховання та самоосвіти, розроблені кожним педагогом для себе. Творча діяльність вчителя породжує позитивні емоції, не дозволяє йому стати ізольованим, рятує від нескінченних сумнівів і думок, пов'язаних із тимчасовими невдачами.

1.2. Виникнення та розвиток інтересу до знань та потреба в самоосвіті на різних етапах заняття

Процес навчання в школі є головним та вирішальним джерелом систематичного впливу на учня, на його думки та почуття, мотиви поведінки та навчання, сферу мислення, психічних станів та якостей особистості. Ось чому в процесі навчання зароджуються та розвиваються пізнавальні інтереси та потреби, формується мотиваційна сфера та система пізнавальних цінностей. У школі урок – одна з основних форм навчання.

Тому, саме на уроці необхідно виховувати та розвивати в учня глибокий та всесторонній інтерес до знань та потребу в самоосвіті. В даний час існує багато книг, присвячених підвищенню ефективності та якості урочної системи, підвищенню її виховної та розвиваючої функцій.

Захопленість створює зацікавленість, породжує відчуття очікування. Від рівня зацікавленості досить часто залежить увага учня на уроці, його

активність, критичність, творчий підйом, ступінь втоми та хвилювання, радісний або, навпаки, пригнічений настрій, поява потреби творчо застосовують знання або, навпаки, небажання це робити.

Інтерес, який виникає раптово, не є вирішальною умовою розвитку здібностей, і глибокий інтерес до науки ніколи не виникає внаслідок першого враження, яким би глибоким воно не було.

В іншому випадку, учні не відвідували б бібліотеку та читальні зали задля підготовки до уроків літератури, мови, проводячи час за важким завданням, проблемною науковою статтею. Але кожне пояснення вчителем нового матеріалу може і повинно викликати у підлітків бажання дізнатися більше, вчитися, постійно займатися самоосвітою та самовихованням. Гарне пояснення вчителя вводить учнів у світ початкових наукових інтересів. Але лише в поєднанні із самостійною роботою учня це може дати бажаний педагогічний результат.

Навряд чи сьогодні ви можете знайти вчителя, який не мріє, щоб його уроки, лекції, вся система організації навчально-виховної роботи були цікавими, захоплюючими для учня, студента. Бажання є цілком природним, оскільки без володіння мистецтвом пробудження інтересу до знань, немає і не може бути справжнього педагога.

Це добре розуміє кожний вчитель вже в перший рік роботи. Однак, не розуміючи цього факту, можна зробити неправильні висновки, іноді виносяться помилкові судження. Деякі вчителі прагнуть зацікавити своїм предметом будь-якою ціною. Замість глибокого вивчення психолого-педагогічних основ вирішення проблеми, починає шукати незліченну кількість зовнішніх ситуацій, які часто доповнюються відсутністю вимогливості для учнів. Постійне очікування розважальних ситуацій на уроках часто призводить до протилежного результату – небажання думати самостійно, до втрати звички та потреби працювати. І часто головна причина тут – це неправильний, невдалий підхід до вирішення проблеми інтересу, до практики окремих вчителів. К. Д. Ушинський був правий, коли писав: «Жоден

наставник не повинен забувати, що його найважливіший обов'язок – привчити учнів до розумової праці і такий обов'язок більш важливіший, ніж передача своїх знань».

Звичайно, це не означає заперечення цікавої презентації, бажання будь-якого вчителя зацікавити учня своїм предметом. Однак використання різних прийомів для такої мети повинно бути помірковано та підпорядковано основній та найвищій ідеї – розвитку у кожного, хто освоює знання, наукою, здатністю думати, виховання сильного характеру, почуття обов'язку та відповідальності за своє навчання та повсякденну поведінку. Без цього глибокий інтерес до знань, будь-якого предмету, області науки не можуть формуватися.

Звідси маємо наступні правила: 1) формування зацікавленості та інтересу темою, завжди потрібно пам'ятати, що це лише засіб для досягнення мети, але не кінцева мета; 2) чим раніше, розвиваючи дитячу цікавість, учитель веде своїх учнів до творчого оволодіння знаннями, уміннями та навичками на основі різносторонньої самостійної роботи, тим більше гарантії для виховання у здобувачів глибоких інтересів та потреб; 3) пробуджуючи інтерес, необхідно пам'ятати про потрійне завдання навчання – навчати, розвивати, надихати кожного учня на повсякденну роботу, систему особистої самоосвіти, творче проведення дозвілля.

Один з найважливіших етапів уроку, який дозволяє вчителю будь-якого предмета цілеспрямовано та систематично впливати на інтереси дітей – це самостійна робота. Як відомо, у психолого-педагогічній та методологічній літературі, незважаючи на різницю в точках зору на термін «самостійна робота», більшість дослідників не виключають участі вчителів у підготовці та проведенні самостійної роботи.

Відомі вчені Р. Г. Лемберг, С. В. Іванов, Н. Г. Дайрі, І. Я. Лернер та інші, внесли вагомий внесок у теорію та практику наукової організації та проведення самостійної роботи, що дозволяє визначити основні етапи розвитку та формування пізнавальних інтересів.

Такими етапами при проведенні самостійної роботи на уроці можна вважати наступні:

1. Підготовчий, на якому вчитель розповідає дітям про мету роботи, розкриває можливості її більш успішної реалізації, пропонує кожному, якщо потрібно, звернутися до нього за консультацією, а також використовувати додаткову науково-популярну та іншу довідкову літературу. Звичайно, цей етап передбачає, що сам учитель заздалегідь готує різну літературу, приділяйте особливу увагу взаємозв'язку трьох факторів у формуванні інтересів:

а) допомога учневі в оволодінні навичками та вміннями самостійної творчої роботи;

б) постійна мотивація до такого оволодіння;

в) створення умов для прояву та розвитку набутих умінь та навичок у процесі роботи над різними завданнями як тренувального, так і більш складного характеру.

2. Процес самостійної роботи учня на уроці. Вчитель повинен не просто займати підлітка інтелектуальною працею та заохочувати його виконувати певні вимоги. Необхідно забезпечити безпосередній розвиток інтересу учня до розумової праці, поступового переходу від відтворюючого характеру (відповідно до зразків) виконання завдань до більш складного, що вимагає використання умінь та навичок користування довідниками, словниками і, нарешті, до самостійного прояву творчого підходу, що вимагає прояву уяви, фантазії, які ґрунтуються на знаннях суміжних предметів та глибокому оволодінні системою наукових знань.

3. Підсумково-узагальнюючий, який передбачає включення самостійної роботи в класі в більш складний варіант домашньої роботи.

4. Заключний. Вибір учнем творчих завдань з метою самоосвіти.

Зацікавленість учнем виконання якоїсь роботи, темою уроку, а також уваги учня до питань вчителя, його завдань та пояснень лише створює сприятливі умови для активізації пізнавальної діяльності в процесі навчання,

але не формує і не розвиває її. Таким фактором, який має вирішальний вплив на формування навчальних інтересів школяра, є його особиста творча, пізнавальна активність, самостійність мислення, потреба у самовихованні та самоосвіті.

Однак, пробудив творчу активність учнів на першому, підготовчому етапі вчитель не обов'язково викликає в подальшому процес активізації пізнавальної діяльності, забезпечуючи розвиток цікавості та формування універсальних інтересів. Для їх виникнення необхідно, разом із уміло відібраним учителем, змістом освітнього матеріалу, враховувати попередню навчальну підготовку учня та темп його прогресу у навчанні. Допомога кожному учневі в оволодінні навичками та вміннями творчої розумової роботи також дуже важлива.

Для систематичного впливу на виховання та розвиток загального та спеціального освітнього інтересу необхідна розробка системи шкільних та домашніх завдань, розроблених для короткочасного та тривалого виконання. Систематичне виконання учнями завдань підвищеної складності, принаймні для деяких розділів кожного предмета (наприклад, особисті спостереження за погодою, складання невеликої програми самоосвіти, підготовка повідомлень, доповідей, використовуючи додаткову науково-популярну літературу, довідників, енциклопедії тощо) дозволить вчителю більш повно і глибше вивчити прояв індивідуальних особливостей підлітків у навчальному процесі, проникнути у пізнавальні процеси, психічні властивості та стани. У процесі такої роботи відбувається набуття більш складних умінь та навичок, що призводить до зростання та розвитку як пізнавальної активності учня, так і його освітніх інтересів.

Неможливо заперечувати необхідність елементарних форм самостійної роботи на уроці. Але дуже важливо пам'ятати, що не будь-яка самостійна робота може забезпечити виховання та розвиток інтересу.

Іноді самостійність пізнання школяра і тим більше, що його творча самостійність розуміється односторонньо, тільки як наслідок будь-якої роботи, яку учень виконує сам або з мінімальною допомогою вчителя.

Всебічне заохочення творчої індивідуальності дитини не вичерпається лише визнанням, що кожен учень має право йти власним шляхом в оволодінні знаннями. Необхідне постійне заохочення вчителем такого шляху, враховуючи темпи та рівень загального розвитку кожної дитини, створення найкращих умов для всебічного розвитку та формування інтересів. Ось чому важливо постійно враховувати, оцінюючи роботу вчителя щодо виховання інтересу до знань, на цьому етапі уроку таким чином: який найкращий спосіб оцінити педагогічний вплив школи, кожного окремого вчителя на формування наукової цікавості та глибокого інтересу до знань?

Важливим джерелом вивчення системи освітнього процесу вчителя для розвитку та формування інтересу до знань, творчої пізнавальної активності може бути насамперед аналіз завдань, які пропонувалися учням для навчальної діяльності в класі, під час самопідготовки тощо. Такий аналіз можна провести на основі записів щоденників, зошитів учнів, спостерігаючи за діями учнів на уроках, семінарах тощо.

Зрозуміло, що творча самостійність ніколи не може розвиватися за допомогою простого відтворення готових моделей. Захоплення народжується в думках, суперечках, пошуках джерел для виконання такого завдання, яке приводить у рух усі внутрішні імпульси.

Також слід збільшити дійсно творчу самостійну роботу, під якою ми розуміємо роботу над проблемно-пізнавальними завданнями, вирішенням системи творчих завдань, підготовки доповідей та творів з усіх предметів, виконання завдань, що вимагають глибокого вивчення додаткової літератури, проведення дослідів, експериментів, спостереження, порівнянь та співставлення різних фактів, одним словом, все, що здатне викликати увагу, фантазію, мрію, виховати критичність та ширину кругозору.

Найчастіше в школах даються завдання, які потребують відтворення інформації. Безперечно, це дуже важливо. Але якщо вибір теми творів, доповідей, повідомлень, називаються лише креативними, а насправді розраховані лише для перевірки засвоєння вже відомого, то, відповідно, немає умов для формування глибокого та універсального навчального інтересу.

Не раз було доведено, яке значення у вихованні глибокого інтересу до предмету має свідомо підготовлений психічний стан учня – духовний підйом, радість відкриття, впевненість у своїх силах для виконання складної, але захоплюючої роботи. Звичайно, що лише списавши тексти, повторення думок вчителя чи авторів підручника, щоденне одноманітне обговорення головних істин не дозволяють розвивати цікавість.

Розвивають можливості самостійної творчої роботи завдання за інтересами на літній період. Кожен вчитель (або навіть кращі вчителі суміжних дисциплін) розробляють більш складні завдання на літо, які можуть бути запропоновані учням на вибір відповідно своїх можливостей та здібностей. Навряд чи необхідно кожному отримувати певні завдання. Можливо, з декількох предметів бажано, але з усіх навчальних дисциплін нехай приймають такі завдання тільки зацікавлені. З часом їх буде більше. Звичайно, ви не можете лякати за невиконання завдань. Краще, коли конкуренція та думка класу викликають бажання вдосконалюватися.

Оскільки дидактичне рішення проблеми інтересу пов'язане з процесом навчання основ, необхідно виділити головне, основне, що пов'язане з появою у кожного школяра глибоких та стійких пізнавальних інтересів або виникнення у школяра постійної зацікавленості до вивчення різних навчальних предметів. Час від часу вчитель повинен проаналізувати, як він здійснює процес навчання та виховання. Важливо встановити:

1. Яке місце займає в загальній системі самостійної роботи створення ситуації зацікавленості, як вона співвідноситься із системою виховання цікавості як риси особистості, розвитком потреби у самоосвіті.

2. За допомогою яких засобів, методів та прийомів педагог виховує звичку до систематичного розумового навантаження, вчить освоєнню складніших умінь та навичок. Як це відбувається протягом усього навчального року, від чого вчителю іноді доводиться відмовлятися в процесі організації такої роботи.

3. Як враховуються та вивчаються в процесі викладання вікові та індивідуальні характеристики дітей, темпи їх розвитку та різниця в оволодінні знаннями.

При впровадженні системи творчих завдань протягом багатьох місяців, створення думки в класі, спрямованої на розробку нових мотивів навчання, і, звичайно, при постійному вдосконаленні пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, вчитель досягне відчутних успіхів у роботі. Тому стануть зрозумілими як труднощі в оволодінні знаннями серед одних учнів та способів швидкого просування у навчанні інших.

Організація найрізноманітніших заходів, що стимулюють розвиток інтересу, передбачає спонукання до самостійної діяльності, розкривають їх творчий потенціал.

Це може бути огляд найкращих творів учнів з різних предметів – повідомлень, доповідей, творів, презентацій, винаходів, дослідів, експериментів, картин, малюнків тощо. Це також можуть бути консультації сильних учнів для відстаючих.

Для вчителя важливо постійно оцінювати, який вплив методів, які він використовує у навчанні різних учнів, зацікавлених та не зацікавлених певним предметом. Вчитель аналізує типові помилки та труднощі своїх учнів і рекомендує їм вивчати себе (постійно відзначати, за яких умов вони краще вивчають навчальний матеріал, які питання для них складніше тощо).

Максимальне використання всіх можливостей, якими користується вчитель для розвитку та активного прояву інтересу учнів, дозволить успішно вирішити завдання підготовки творчої особистості. У зв'язку з цим можна зробити два висновки:

1. Пізнавальні інтереси учнів, їх стійкість та глибина нерозривно пов'язані з характером навчально-виховної роботи в різних класах та в межах різних предметів.

2. Інтереси, які виникли в учнів у процесі педагогічного впливу, набувають все більшої стійкості залежно від творчої повсякденної роботи вчителя та учнів, поєднання шкільних та домашніх творчих завдань, методів роботи вчителів, звички школярів до систематичної розумової праці.

Моральні інтереси та прагнення, почуття обов'язку та відповідальності за свою поведінку та дії, сформована звичка серйозної розумової праці, потреба у знаннях та прагнення до постійного вдосконалення – це те, що повинно обов'язково передувати пізнавальним інтересам на тому етапі розвитку, коли визначає добровільне бажання старшокласника віддати перевагу іграм та задоволенням серйозні інтелектуальні заняття, однотипним, стереотипним завданням, більш складні, які вимагають розумового навантаження.

Сьогодні ви не можете назвати жодної області знань по яким вчитель не міг би підібрати додаткову літературу.

Чим більше учень читає, працює з літературою, пише відгуки та анотації, а потім виконує більш складні письмові роботи з допомогою інструкцій педагога, тим більше умов для формування стійкого інтересу до знань тих, хто раніше не мав бажання навчатися.

Найкращі педагоги значну увагу приділяють формуванню у учнів прагнення до самостійного пошуку по окремим питаннях.

Вчитель, який багато і плідно працює над розширенням кругозору, розвитком індивідуальних інтересів та схильностей старшокласників, може надати точні рекомендації для перегляду літератури. Вивчення своїх учнів у процесі виконання творчих завдань, педагог дуже добре знає, який предмет любить кожен учень, яку галузь знань він хоче обрати для подальшого вивчення після закінчення навчання. З цією метою можна запропонувати учням написати свою читацьку автобіографію та розповісти про неї.

Отже, рекомендація педагога щодо користування літературою – це серйозний етап у формуванні та розвитку інтересів та звички серйозної розумової праці. І хоча читання науково-популярної літератури значно сприяє розумовому розвитку старшокласників, все ще неможливо обмежити читання лише такого типу літератури. Необхідно всіляко заохочувати вже у VII-VIII класі прагнення до самостійного читання наукової літератури, статей журналів, окремих дослідницьких книг видатних вчених, які проводяться між різними школами та областями науки.

Учні, які мають незадовільні оцінки по багатьох дисциплінах, повинні отримувати індивідуальні завдання, як по предметах, які цікавлять, так і за суміжними сферами знань. Складаючи такі завдання повинні приймати участь кращі вчителі-предметники школи. Такі завдання можна виконувати в різний час, а не обов'язково до наступного уроку.

Завдання з тих предметів, що учням даються складніше, потрібно складати також по індивідуальному плану таким чином, що підліток поступово усував прогалини в своїх знаннях. Доцільно використовувати систему тестових завдань для таких школярів, щоб розширити сферу інтересів, які потрібно виконати.

Завдання з усіх предметів повинні бути не лише індивідуальними, але й давати не стільки на наступний урок, а й наступних уроків. У цьому випадку завуч школи може краще регулювати навантаження таких учнів.

Одним словом, потрібно більш рішуче шукати вихід із поточної ситуації. Вчителю важко вийти за межі системи освіти, в процесі якої кожен учень, незалежно від його здібностей, інтересів, схильностей, темпу розвитку та стану здоров'я, повинен відповідати навчальній програмі, підручникам, причому за однакового темпу. А в деяких випадках, мабуть, необхідно створити індивідуальну систему навчання.

Впровадження факультативних курсів створює реальні можливості для розвитку індивідуальних інтересів та схильностей учнів, захоплених окремими навчальними предметами. Однак завдання школи, кожного вчителя

не спрощується, а ускладнюється: необхідно забезпечити не тільки в процесі викладання необов'язкових предметів, але і у всій системі навчання розвиток зацікавленості учнів як рис особистості, формування глибоких та багатосторонніх розумових інтересів.

Від цікавості та допитливості до посилення та глибокого інтересу, захопленість знаннями подає справжнім учителем кожного свого учня, відповідно індивідуальних та вікових особливостей. Учні з цікавістю не тільки слухають пояснення свого улюбленого вчителя, але й виконують складні завдання, читають популярну наукову літературу, люблять творчість. Якщо такої системи виховання та розкриття творчої особистості дитини немає, не може бути створено умов для появи глибокого інтересу до окремих сфер знань. Цим, мабуть, можна пояснити, чому в початкових класах хороший вчитель має більше захоплених знаннями, ніж у класах V – VIII, де діти навчаються у різних вчителів, з яких не всі володіють методами та прийомами розвитку допитливості та виховання глибокого інтересу. Якщо додати до цього відсутність координації в діях вчителів, то головна причина вузьких інтересів серед багатьох підлітків та старших школярів стане зрозумілішою.

Ось чому так необхідно при впровадженні індивідуального підходу до окремих учнів, захоплених предметом, постійно вивчати систему роботи вчителів в одному класі, індивідуальні особливості кожного учня, проаналізувати причини упущень знань, враховувати стан здоров'я, рівень попередньої навчальної підготовки дітей та методи їх самостійної роботи з різних навчальних дисциплін.

Отже, індивідуальний підхід вчителя до учнів, які мають глибокий та стійкий інтерес до знань, дуже важливий і включає: розробку завдань підвищеної важкості, рекомендацію більш складної додаткової літератури, допомогу в оволодінні більш складнішими уміннями та навичками самостійної творчої роботи. У процесі навчання кожен вчитель може легко бачити учнів, які цікавляться лише цим предметом, але ще не захоплюються

ним. Таким підліткам також потрібно вчасно допомогти та підтримати, щоб розвивати їх зацікавленість.

1.3. Форми та методи розвитку пізнавального інтересу старшокласників

Спеціальні дослідження, присвячені проблемі формування пізнавального інтересу показують, що інтерес на всіх етапах розвитку характеризується такими обов'язковими моментами:

- Позитивними емоціями по відношенню до діяльності;
- Наявність пізнавальної сторони такої емоції;
- Наявність прямого мотиву, що надходить від самої діяльності.

Звідси випливає, що в процесі навчання важливо забезпечити виникнення позитивних емоцій по відношенню до освітньої діяльності, її змісту, форм та методів впровадження. Емоційний стан завжди асоціюється з переживаннями хвилювання: реакція, співчуття, радість, гнів, здивування. Саме тому до процесів уваги, запам'ятовування, розуміння, в такому стані з'являються глибокі внутрішні переживання особистості, які роблять такі процеси інтенсивними і, отже, більш ефективними при досягненні цілей.

Сучасні вчителі майстерно використовують методи та прийоми створення емоційно-моральної ситуації. Перш за все, вони використовують прийоми створення ситуацій моральних переживань.

Одним з прийомів, що входять до методу емоційного стимуляції навчання, можна назвати прийом створення на уроці ситуаційної зайнятості – впровадження розважальних прикладів, експериментів та парадоксальних фактів у навчальному процесі. Вибір таких цікавих фактів викликає постійну реакцію серед учнів. Часто школярам доручають підбирати такі приклади.

Серед прийомів, включених в методи формування інтересу до навчання, виступають також розважальні аналогії.

Емоційні переживання викликають шляхом застосування прийому здивування. Незвичність такого методу, продемонстрованого на уроці, незмінно викликає глибокі емоційні переживання серед учнів.

Однією з методів стимуляції є порівняння наукових та повсякденних інтерпретацій окремих природних явищ.

Для створення емоційних ситуацій під час заняття має велике значення артистичність, яскравість, емоційність промови вчителя. Без усього цього, промова вчителя, звичайно, залишається інформативно корисною, але вона не реалізує функцію стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів. У цьому, до речі, різниця між методами організації пізнавальної активності від методів її стимуляції.

Прийоми, які включені в методи формування інтересу прийоми артистизму, образів, яскравості, цікавості, здивування та моральних вражень, викликають позитивне відношення до навчальної діяльності і є першим кроком на шляху до формування пізнавального інтересу. У той же час, серед основних моментів, що характеризують інтерес, було підкреслено не лише збудження емоційності, але і наявності у таких емоціях власне показовості, яка проявляється в радості пізнання.

Основним джерелом інтересів до навчальної діяльності є, перш за все, її зміст. Для того, щоб зміст мав особливо сильний стимулюючий вплив, він повинен відповідати низці вимог, сформульованих у принципах навчання (науковість, зв'язок з реальністю, систематичність та послідовність, комплексний освітній, виховний та розвиваючий вплив). Також є кілька спеціальних прийомів, спрямованих на збільшення стимулюючого впливу на зміст навчання. До них, в першу чергу, можна віднести створення ситуації новизни, актуальності та наближення змісту до найважливіших відкриттів науки, техніки, досягнень сучасної культури, мистецтва, літератури та явищ суспільно-політичного внутрішнього та міжнародного життя. З цією метою педагоги обирають спеціальні приклади, факти, ілюстрації, які зараз представляють особливий інтерес серед громадськості, опубліковані в пресі, повідомлені на телебаченні та радіо. У цьому випадку старшокласник набагато яскравіше та глибше розуміють важливість, значущість питань, що вивчаються, і тому ставляться до них з великим інтересом.

Важливим методом стимулювання інтересу до навчання, можна назвати метод пізнавальних ігор, що опирається на створення ігрових ситуацій у навчальному процесі. Гра вже давно використовується як засіб, що викликає інтерес до навчання. На практиці учителі використовують настільні ігри з когнітивним змістом.

До методів стимулювання та мотивації навчання ми також відносимо метод створення ситуацій пізнавальної суперечки. Відомо, що правда народжується в суперечці. Але суперечка також викликає і посилений інтерес до визначеної теми. Деякі вчителі майстерно використовують такий метод активації навчання. Перш за все, вони майстерно використовують історичні факти боротьби різних наукових точок зору на певну проблему. Наукові дискусії ведуться і на сучасному етапі розвитку науки. Включення учнів у ситуацію наукових дискусій не лише поглиблює їх знання з відповідних питань, але й мимоволі привертає їх увагу до цієї теми, і на цій основі викликає новий приплив інтересу до навчання.

Однак ситуація суперечки, навчальні дискусії вчителів створюють під час вивчення звичайних навчальних питань на будь-якому уроці. Для цього, наприклад, учням спеціально пропонується висловити свою думку щодо причин певного явища, щоб виправдати ту чи іншу точку зору. Тут питання вже стало традиційним, по типу: «Хто думає інакше?» І якщо такий прийом викликає суперечку, то учні мимоволі розподіляються на прихильників та противників певного пояснення і з інтересом чекають обґрунтованого висновку вчителя. Тож навчальна суперечка виступає як метод стимулювання інтересу до навчання.

Все частіше можна зустріти в практиці школи і спеціально організовані на уроках навчальні дискусії уже не ігрового характеру. Наприклад, це можуть бути навчальні дискусії, в яких старшокласники (такі методи доступні лише для них) за інструкцією вчителя вивчають навчальну та науково-популярну літературу, з різних точок зору, коли аналізують художні твори, обговорюють різні точки зору. У цьому випадку учні виступають якби прихильниками

різних концепцій. Природно, не можна очікувати, що школярі висловлять остаточне рішення щодо справедливості певної точки зору. Такий прийом використовується для того, щоб викликати посилений інтерес до більш поглибленого вивчення певних питань. Особливо широко використовуються навчальні дискусії на факультативних заняттях щодо поглибленого вивчення різних навчальних предметів.

В якості прийому стимулювання навчання використовується аналіз життєвих ситуацій. Цей метод викладання безпосередньо стимулює навчання через максимально можливу конкретизацію знань.

Одним з ефективних прийомів стимулювання інтересу до навчання є створення в навчальному процесі ситуації успіху серед школярів, які мають певні труднощі у навчанні. Відомо, що не відчуваючи радості успіху, неможливо по-справжньому розраховувати на подальший успіх у подоланні навчальних труднощів. Ось чому досвідчені вчителі так вибирають завдання для учнів, щоб тим, хто потребує стимуляції, потрібно було отримати завдання, доступне їм на відповідному етапі, а тоді вони перейдуть до виконання більш складних вправ. Наприклад, для цього використовуються спеціальні подвійні завдання, одне з яких є досить доступним для учнів і створює базу для подальших зусиль для вирішення більш складної проблеми. Ситуації успіху також створюються шляхом диференціації допомоги школярам у виконанні навчальних завдань однієї і тієї ж складності. Таким чином, для невстигаючих учнів можна надати картки-консультації, план на майбутню відповідь, які дозволяють їм впоратися з відповідним завданням на цьому рівні підготовленості, а потім виконувати вправу, подібну до першої, самостійно. Ситуації успіху організовуються вчителем і шляхом заохочення проміжних дій школярів, тобто, заохочуючи їх до нових зусиль. Важливу роль у створенні ситуації успіху відіграє забезпечення сприятливої морально-психологічної атмосфери під час виконання певних навчальних завдань. Сприятливий мікроклімат під час навчання зменшує почуття невизначеності, страх. Стан тривоги при цьому замінюється станом впевненості. Отже, ми

дуже коротко описали групу методів та різних прийомів стимулювання інтересу до навчання.

Процес навчання ґрунтується не лише на мотиві когнітивного інтересу, а й на ряді інших мотивів, серед яких мотиви обов'язку та відповідальності школярів у навчанні є особливо важливими. Ці мотиви дозволяють учням подолати неминучі труднощі у навчанні, відчувати радість, почуття задоволення від подолання труднощів у навчанні.

Мотиви обов'язку та відповідальності формуються на основі застосування цілої групи методів та методик: пояснення школярам соціального та особистого значення навчання; висування вимог, дотримання яких означає виконання своїх обов'язків; навчання виконання вимог; заохочення за успішне, сумлінне виконання обов'язків; оперативний контроль над виконанням вимог та, якщо це необхідно, вказівками на недоліки, щоб викликати більш відповідальне ставлення до навчання. Важливо підкреслити, що методи та прийоми формування обов'язку та відповідальності в навчанні ґрунтуються на методах виховання, які самі по собі підкреслюють єдність навчальних та виховних процесів.

Роз'яснення суспільного значення навчання. Переконавання школярів у соціальній значущості навчання передбачає розкриття ролі науки у розвитку соціалістичного виробництва. Особливо важливо пояснити учням середньої школи роль науки як безпосередньої продуктивної сили в сучасному суспільстві. Демонстрація учням із переконливими прикладами того факту, що із зростанням загальних навчальних горизонтів продуктивність праці значно збільшується, створюються можливості для широкого прояву раціоналізації та винахідливості, механізації та автоматизації виробництва, а, відповідно, полегшенні трудових процесів, що застосування науки призводять до революційних змін у виробництві. Все це є найважливішими елементами формування розуміння соціальної значущості праці. Історії, розмови, бесіди, лекції, в цьому випадку набувають характер методів стимулювання навчання.

Роз'яснення особистого значення навчання. Вчителі відчують особливі труднощі у формуванні розуміння учнями особистої важливості успішного навчання з усіх навчальних предметів. Якщо старшокласники доволі швидко розуміють важливість засвоєння навчальних предметів, близьких до профілю очікуваної спеціалізації, то важливість засвоєння інших предметів все ж таки теж потрібно пояснити. Наприклад, коли учні обирають технічний профіль спеціалізації, вони повинні розуміти роль та значення гуманітарного циклу предметів. У той же час повинні розуміти, що в сучасних виробничих колективах важливе місце займає суспільна діяльність працівників та службовців, що культурний горизонт стає найважливішою умовою успішного вступу до команди, участі у всіх сферах діяльності. Відсутність належного культурного та морального кругозору ставить особистість у несприятливе положення. Ще в більшій мірі необхідно вивчити цикл соціальних наук, що створює умови для успішної участі у суспільно-політичному житті суспільства, дозволяє зрозуміти події внутрішнього та міжнародного життя. Все це, здається зрозумілим для дорослого, тому такі позиції потребують спеціального аргументованого пояснення.

Презентація вимог до навчання. Метод подання вимог до учнів визначається правилами поведінки, критеріями оцінки знань з усіх предметів, правилами внутрішнього розпорядку, статутом навчального закладу. Слід мати на увазі, що стимулювання боргу та відповідальності у навчанні повинно поєднуватися з методами привчання школярів виконувати навчальної роботи, освітні вимоги, оскільки відсутність таких навичок може спричинити відставання в школі, і, відповідно, порушення дисципліни. Приклад інших учнів та викладачів тут відіграє важливу роль. Заохочення та осуд у навчанні. Метод заохочення учнів використовується для підтримки та розвитку хороших принципів у їх поведінці, у навчальній діяльності. Перелік нагород у сучасній школі дуже різноманітне. У навчальному процесі – це похвала вчителя, підвищена оцінка тощо. Використання осуду та інших видів покарань є винятком у формуванні мотивів навчання, і, як правило, цей метод

застосовується лише у вимушених ситуаціях. Лише вмiле поєднання рiзних методiв стимуляцiї в iх єдностi може забезпечити успiх вчення школярiв.

Висновки до роздiлу

Отже, пiд iнтересом в психологiї розумiється активна пiзнавальна орієнтація людини на певний об'єкт чи явище реальностi. Iнтерес завжди так чи iнакше пов'язаний з емоцiйно насиченим мисленням та пiзнанням об'єктивно реальностi. Таке ставлення до пiзнання свiту визначається також функцiями уваги, пам'ятi, волi пiдлiтка, тому iнтерес служить одним iз компонентiв творчостi людини. Знання при наявностi стiйкого iнтересу засвоюються ретельно та мiцно, а за вiдсутностi iнтересу дитина засвоює навчальний матерiал з труднощами, легко i швидко забуває. Якостi iнтересiв можуть характеризуватися широтою, глибиною, стiйкiстю, силою тощо. Розвиток iнтересу у старшокласникiв визначається багатьма причинами, серед яких iнтереси оточуючих, близьких до дитини, умови виховання в школi, а також його власну активнiсть.

У будь-який час у кожнiй школi та класi є дiти, якi вiдстають у навчаннi вiд своїх однокласникiв через небажання вчитися, тобто через вiдсутнiсть найцiннiшого та найважлившого мотиву навчання – пiзнавального iнтересу. У старшокласникiв пiзнавальний iнтерес займає рiзну позицiю в структурi мотивiв навчання, що значною мiрою визначає природу та ефективнiсть навчальної дiяльностi.

Саме у старшому пiдлiтковому вiцi дiти починають зв'язувати iнтерес до предмету iз позашкiльними iнтересами, що чiтко виражається у вiдвiдуваннi рiзних секцiй. Однак iнтерес дiтей цього вiку характеризується нестабiльностю, яка не може вважатися абсолютно негативною рисою пiдлiткового вiку. Дiти цього вiку «примiряють» себе до певної дiяльностi, шукають себе, тому iх iнтерес до невизначеного, невідомого також є необхідним компонентом розвитку iнтелектуального рiвня учнiв у старших класах. Помiтно збiльшується iнтерес пiдлiткiв до походження живого,

майбутнього людства, проблем миру, що проявляється у їхніх спробах пояснити явища світу по-своєму. У цьому віці спостерігається збільшення інтересу дітей до художньої літератури, театру, кіно та останніх тенденцій у галузі музики. Для вчителя дуже важливо показати справжню красу мистецтва, навчити дітей розрізняти тимчасове та швидкоплинне від справді популярного, універсального у культурі взагалі, не виділяючи окремі елементи. Словом, інтереси старшокласників починають диференціюватися, що визначає деяке звуження їх обсягу та орієнтації.

У старших класах інтереси школярів до шкільних предметів та позакласних заходів пов'язані з особистим самовизначенням у житті. У порівнянні з підлітками хлопчики та дівчата поглиблюють інтерес до внутрішнього світу людини, її цінностей та способу життя. Виходячи з мети самовизначення, старшокласник оцінює світ, друзів, літературу та мистецтво. Проблема самовизначення обумовлює коло інтересів, знайомих, ставлення до навчання та позакласної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методи діагностики розвитку пізнавальних інтересів у старшокласників

У першому розділі ми теоретично обґрунтували важливість форм і методів розвитку пізнавальних інтересів у старших школярів. Виходячи з цього, нами було проведено дослідження, під час якого необхідно здійснити діагностику щодо розвитку пізнавальних інтересів у старших школярів.

Мета експериментальної роботи: розробити, впровадити та апробувати програму діяльності педагога-психолога щодо розвитку пізнавальних інтересів у старших школярів.

Завдання дослідно-експериментальної роботи:

1. Визначити найбільш ефективні форми та методи, що сприяють розвитку пізнавальних інтересів у дітей старшого шкільного віку.
2. Провести діагностику рівня розвитку пізнавальних інтересів у старших школярів.
3. Розробити та експериментально перевірити програму розвитку пізнавальних інтересів у старших школярів.
4. Зробити аналіз та оцінку результатів експериментальної роботи.

Базою щодо експериментального дослідження стали заклади освіти міста Умань. Дослідження було проведено серед учнів 9 класу за допомогою методики Діагностики особистісної креативності (Е.Е.Тунік) з учнями у віці 15-16 років в кількості 15 осіб; з них 10 хлопчиків та 5 дівчаток.

Нами було проведено діагностику, де використовувалися такі методики: методика «Діагностика особистісної креативності» (Тунік Є.Є.), методика «Діагностики спрямованості навчальної мотивації» (за Т. Дубовицькою), анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів. Для наочності представляємо банк діагностичних методик у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Банк діагностичних методик

№ п/п	Назва методик	Мета
1	Методика діагностики особистісної креативності	Мета: визначити особливості творчої особистості
2	Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації	Мета: виявити спрямованість та рівень розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності учнів щодо конкретних предметів.
3	Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів	Мета: виявити спрямованості та характер пізнавальних інтересів

У шкільній практиці інтереси дітей зазвичай вивчаються у двох аспектах: виявлення інтересів учнів до навчальних предметів та визначення позашкільних інтересів. Якісні показники, необхідні для діагностики, такі:

- а) широта інтересу (визначається за кількістю охоплення дитиною різних аспектів реальної дійсності);
- б) глибина інтересу (укоріненість інтересу в систему потреб сфери дитини);
- в) спрямованість інтересу (соціальна, асоціальна);
- г) стійкість інтересу (постійність спонукань інтересу);
- д) сила інтересу (якість інтересу, що визначає наполегливість прагнень дитини).

Для діагностики кожної якості інтересу поки що немає спеціальних методик. Тому для діагностики пізнавальних інтересів старших школярів ми скористалися такими методиками як «Діагностика особистісної креативності та «Діагностика спрямованості навчальної мотивації».

За словами В. Сухомлинського «...витоки творчих здібностей і обдарування дітей на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки. Чим більше

впевненості і винахідливості в рухах дитячої руки, тим тонше взаємодія із знаряддям праці, чим складніше рух, необхідний для цієї взаємодії, тим глибше виходить взаємодія руки з природою, з суспільною працею в духовне життя дитини. Іншими словами: чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніша дитина» [59].

Нині творчість вважають основою існування людини, яка невіддільно пов'язана з пізнанням, називають діяльністю у процесі якої з'являється щось істотне, відбувається якісний розвиток суспільства, виявляється сутність буття людини.

При використанні «Діагностики особистісної креативності» (автор Є. Є. Тунік) нами визначалися особливості творчої особистості (Додаток А). Ця методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість; уяву; складність і схильність до ризику. Незважаючи на її адресність юнацькому віку, вона не втрачає своєї прогностичності і в зрілому віці.

Дослідження може бути проведено як індивідуально, так і в колективі. Експериментатор пропонує респондентам відповісти на висловлювання відповідно до інструкції, що розміщена в опитувачі. На кожне висловлювання існує 4 варіанти відповіді.

Це завдання допоможе вам з'ясувати, наскільки творчою особистістю ви себе вважаєте. Серед наступних коротких речень ви знайдете такі, які дійсно підходять вам краще, ніж інші. Деякі речення підходять вам лише частково, інші висловлювання не підійдуть вам зовсім.

Результати діагностики у таблиці 2.2.

Аналізуючи дані таблиці з діагностики особистісної креативності, нами було виявлено, що:

високий рівень особистісної креативності – 70-100 балів мають 3 особи (20,1%);

середній рівень особистісної креативності – 40-69 балів у 8 осіб (53,6%);

низький рівень особистісної креативності – 0-39 балів мають 4 особи (26,3%).

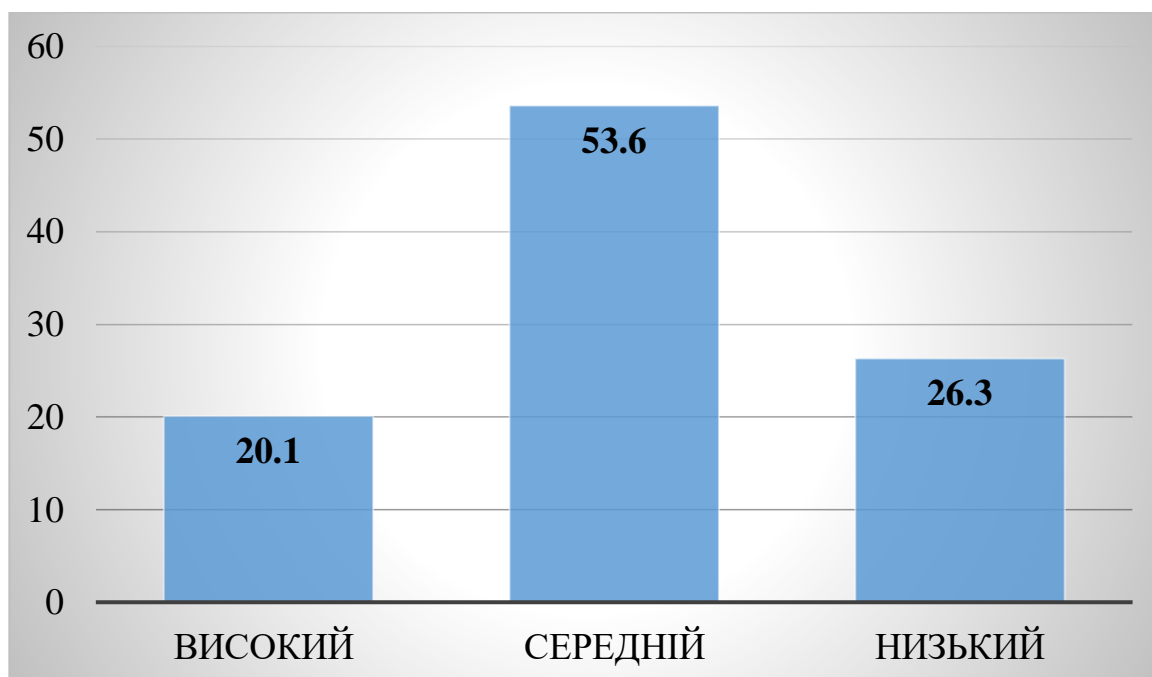
Таблиця 2.2

Результати методики «Діагностика особистісної креативності» на етапі констатуючого експерименту

№ п\п	Прізвище, ім'я дитини	Допитливість Мах 24	Уява Мах 24	Складність Мах 26	Схильність до ризику Мах 26	Усього балів	Рівень
1.	Ганна	23	19	16	10	68	С
2.	Наталія	11	13	10	18	52	С
3.	Олександр	9	8	6	9	32	Н
4.	Роман	17	16	16	20	69	С
5.	Іван	20	21	20	22	83	В
6.	Давид	10	7	9	8	34	Н
7.	Артем	6	6	5	7	24	Н
8.	Назар	15	14	11	19	59	С
9.	Євгенія	21	23	25	21	90	В
10.	Михайло	22	15	16	14	67	С
11.	Ростислав	9	14	18	22	63	С
12.	Ольга	7	10	9	12	38	Н
13.	Віктор	15	12	17	21	65	С
14.	Валентина	14	16	12	13	55	С
15.	Юрій	21	18	25	23	87	В

Аналіз табличних та графічних даних показує, що в учнів у класі середній рівень особистісної креативності. Більшість учнів на заняттях пасивні, діють по шаблонах, як каже вчитель, бояться висловлювати свою думку, рідко користуються на уроках додатковий матеріал. Старшокласники не виявляють інтересу до складних речей та ідей; важкі завдання та надто

складні шляхи вирішення проблеми їх лякають; немає самостійності та прагнення до досягнення мети.

Мал. 2.1 Результати методики «Діагностика особистісної креативності» на етапі констатуючого експерименту

Організовуючи самостійну навчально-пошукову діяльність, з метою формування пізнавальної діяльності та пізнавального інтересу учнів, варто враховувати, як зовнішні, так і внутрішні чинники її організації в єдності. Зовнішніми факторами вважаються функції вчителя зі створення певних умов: забезпечення в навчальному процесі позитивної атмосфери, налагодження діалогу між учнями та вчителем, врахування суб'єктного досвіду школярів тощо. Внутрішніми факторами організації самостійної навчально-пошукової діяльності є

- пізнавальні можливості учнів, їх готовність виконувати самостійні навчально-пошукові дії;
- вміння аналізувати завдання, співвідносити їх з власними можливостями;

- прагнення до досягнення результату і контрольно-оціночні, які призначені для активного самоаналізу власної навчальної діяльності [4].

При використанні методики «Діагностика спрямованості навчальної мотивації» нами визначалася спрямованість та рівень розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності учнів при вивченні конкретних предметів (Додаток Б). Результати діагностики представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

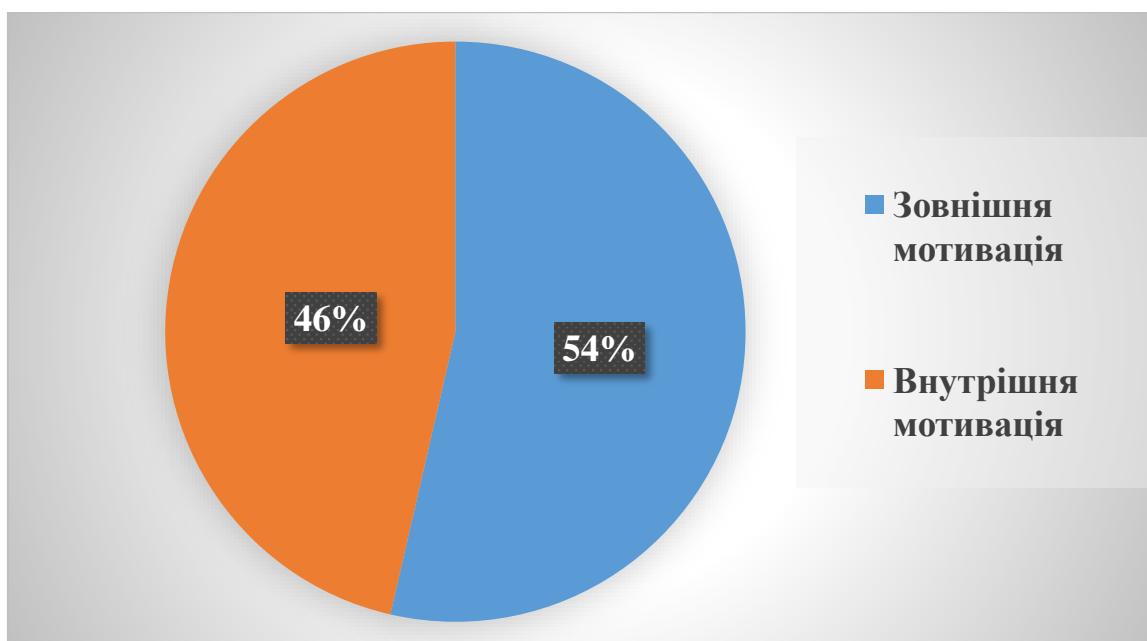
Результати методики «Діагностика спрямованості навчальної мотивації» на етапі констатуючому етапі експерименту

№ п\п	Прізвище, ім'я дитини	Мотивація		Рівень внутрішньої мотивації
		Зовнішня	Внутрішня	
1.	Ганна		14	С
2.	Наталія	7		Н
3.	Олександр	2		Н
4.	Роман	9		С
5.	Іван		18	В
6.	Давид	5		Н
7.	Артем	8		Н
8.	Назар	10		С
9.	Євгенія		19	В
10.	Михайло		12	С
11.	Ростислав		14	С
12.	Ольга	4		Н
13.	Віктор		13	С
14.	Валентина	3		Н
15.	Юрій		16	В

Аналізуючи внутрішню та зовнішню мотивацію, ми дійшли висновку, що:

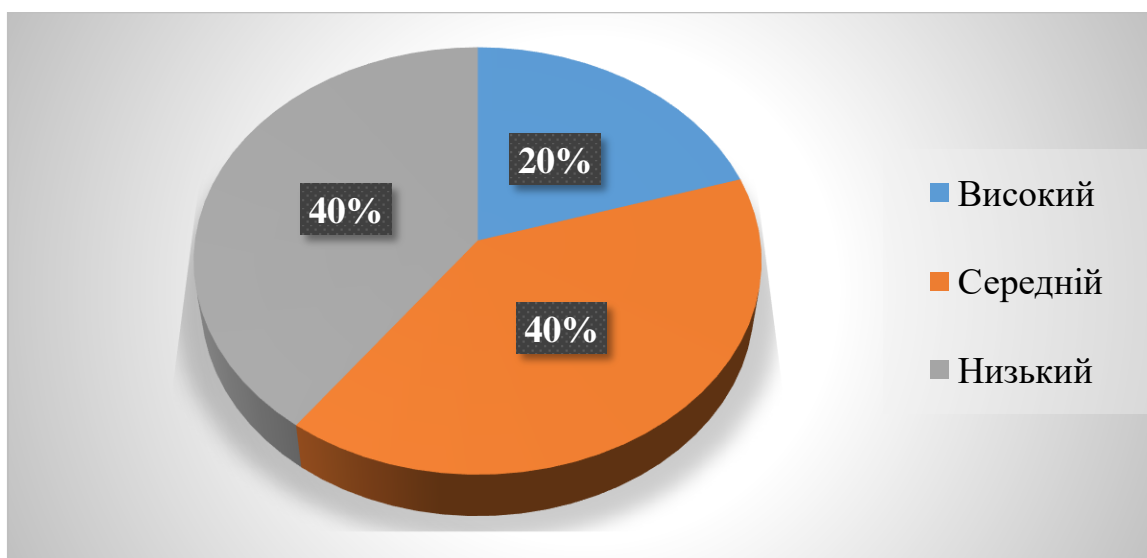
Зовнішня мотивація у 8 осіб (53,6%).

Внутрішня мотивація у 7 осіб (46,4%)

Мал. 2.2. Результати методики «Діагностика спрямованості навчальної мотивації» на етапі констатуючому етапі експерименту

Аналізуючи табличні та графічні дані, нами було виявлено, що: високий рівень внутрішньої мотивації мають 3 особи (20,2%); середній рівень внутрішньої мотивації у 6 осіб (39,9%); низький рівень внутрішньої мотивації у 6 осіб (39,9%).

Мал. 2.3. Рівень внутрішньої мотивації за методикою «Діагностика спрямованості навчальної мотивації» на етапі констатуючому етапі експерименту

У класі переважає зовнішня мотивація, тобто навчальна діяльність для таких дітей стає засобом досягнення інших цілей, а саме отримання хорошої оцінки (атестата), похвали, визнання товаришів, підпорядкування вимогам вчителя та ін. Тут знання не є метою навчання, учень відчужений від процесу пізнання. Предмети, які вивчаються, для учнів не є внутрішньо прийнятними, внутрішньо мотивованими, а зміст навчальних предметів не стає особистісною цінністю.

Вчитель має бути зацікавлений у підвищенні ефективності своєї діяльності, звертати увагу на мотивацію навчання та прагнути до її активізації та підтримці на високому рівні, а також визначити наявний рівень мотивації учнів та її динаміку при використанні різних форм, методів навчання, підбору змісту предмета.

Нами використано 3 анкети з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів старшокласників (Додаток В). Результати анкетування у таблицях 2.4 – 2.6.

Результати методики «Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів» на констатуючому етапі експерименту.

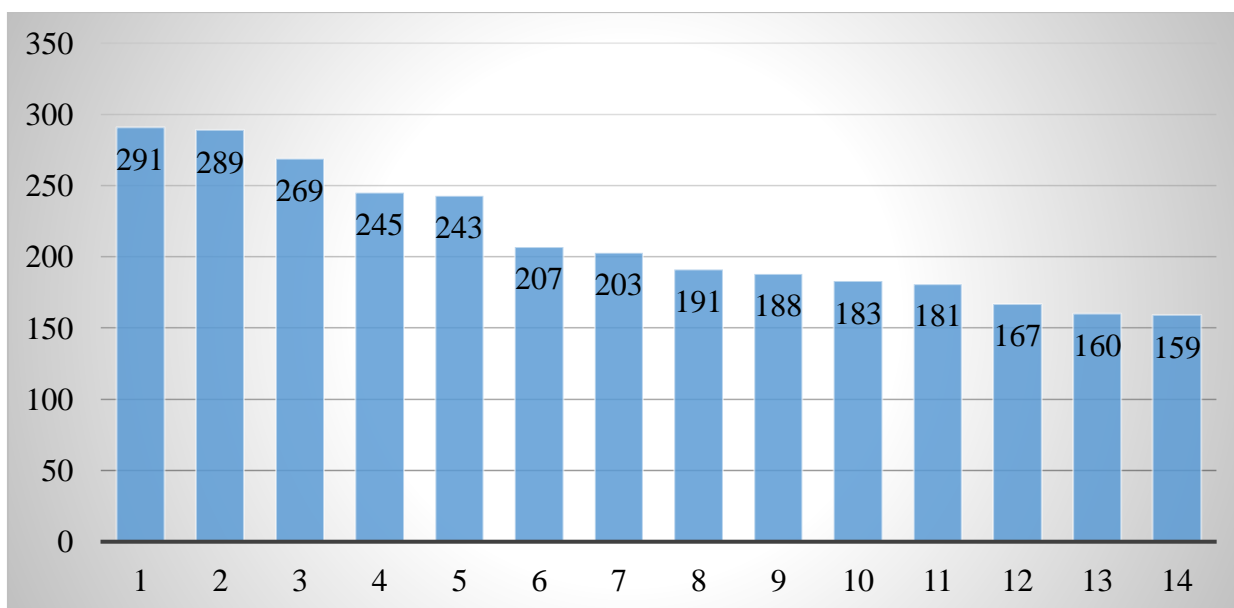
За предметною спрямованістю пізнавальні інтереси у цьому класі фізико-математичні (фізика, алгебра, геометрія), практичні (фізкультура), естетичні (музика).

Існує невеликий розрив між предметами однієї групи. Це показник несформованості та несвідомості інтересів – ознака аморфності пізнавальних інтересів, небажання чи нездатності подолати лінощі, свідчення цілеспрямованої педагогічної протидії (з боку товаришів з числа тих, у кого інтереси не сформовані; з боку недалекоглядних батьків, які звикли за багато років до формального виконання домашніх завдань, і часто скаржаться на перевантаження своїх дітей, з боку «жалібних», тобто, як правило, малокваліфікованих вчителів і класних керівників, які на тлі фахівців, які працюють за програмою підвищеного рівня, неухильно втрачають свій авторитет і вплив на дітей).

Таблиця 2.4

Рейтинг навчальних предметів

№ п/п	Предмет	Рейтинг
1.	Образотворче мистецтво	291
2.	Фізкультура	289
3.	Алгебра	269
4.	Фізика	245
5.	Геометрія	243
6.	Музика	207
7.	Англійська мова	203
8.	Українська мова	191
9.	Хімія	188
10.	Технологія	183
11.	Географія	181
12.	Історія	167
13.	Біологія	160
14.	Українська література	159

Мал. 2.4 Рейтинг навчальних предметів

При відповіді учнями на друге питання анкети, нами було виявлена мотивація інтересу учнів до вивчення української мови та літератури. Були отримані наступні результати, відображені в таблиці 2.5 та на малюнку 2.5.

Таблиця 2.5

Результати отримані за Анкетою з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів

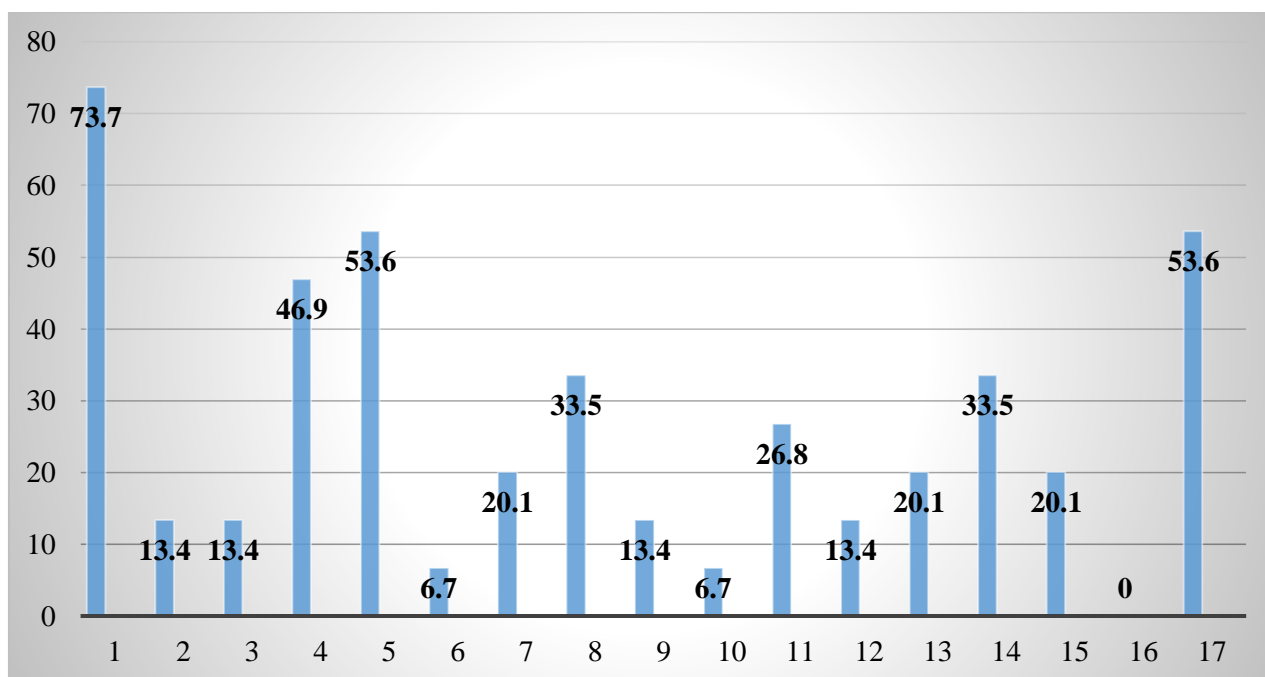
ПІБ	Питання																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Ганна	+		+	+	+			+						+			+
Наталія	+			+			+				+			+			
Олександр	+				+				+	+	+	+	+	+			
Роман	+		+		+		+					+	+		+		
Іван				+				+									
Давид	+			+			+								+		+
Артем	+													+			+
Назар	+				+				+				+	+			
Євгенія																	+
Михайло																	+
Ростислав	+				+	+		+				+					
Ольга	+	+		+	+												+
Віктор	+	+		+	+			+				+					+
Валентина	+			+	+			+									
Юрій																	+

11	2	2	7	8	1	3	5	2	1	4	2	3	5	3	0	8
73,7	13,4	13,4	46,9	53,6	6,7	20,1	33,5	13,4	6,7	26,8	13,4	20,1	33,5	20,1	0	53,6

Аналізуючи табличні та графічні дані, ми дійшли висновку, що для класу характерно: широкі соціальні мотиви – загальнолюдські, патріотичні, регіональні (позиції 1-3, позиція 17). Вони вважаються показниками пізнавального інтересу, переважає зовнішній примус, відсутні серйозні мотиви навчання, про інтерес говорити годі й говорити.

Інформаційний мотив (позиція 4) – свідчить лише про ситуативний інтерес.

Головним рушієм розвитку особистості учня, показником ефективності навчання та гарантією стійкості інтересу є мотив усвідомлення власного зростання (позиція 5). У поєднанні з інформаційним мотивом він здатний компенсувати решту мотивів інтересу.

Мал. 2.5. Результати отримані за Анкетою з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів

Мотив «подобається вчитель» (позиція 14) учні з яскраво вираженим інтересом або вказують цей мотив у поєднанні з іншими, або зовсім не згадують. Це не означає, що роль вчителя падає. Навпаки, свідчить про високий професіоналізм. Роль вчителя перестала усвідомлюватись учнями,

оскільки їх інтерес досяг такої глибини та стійкості, коли вже не потрібні зовнішні спонукання.

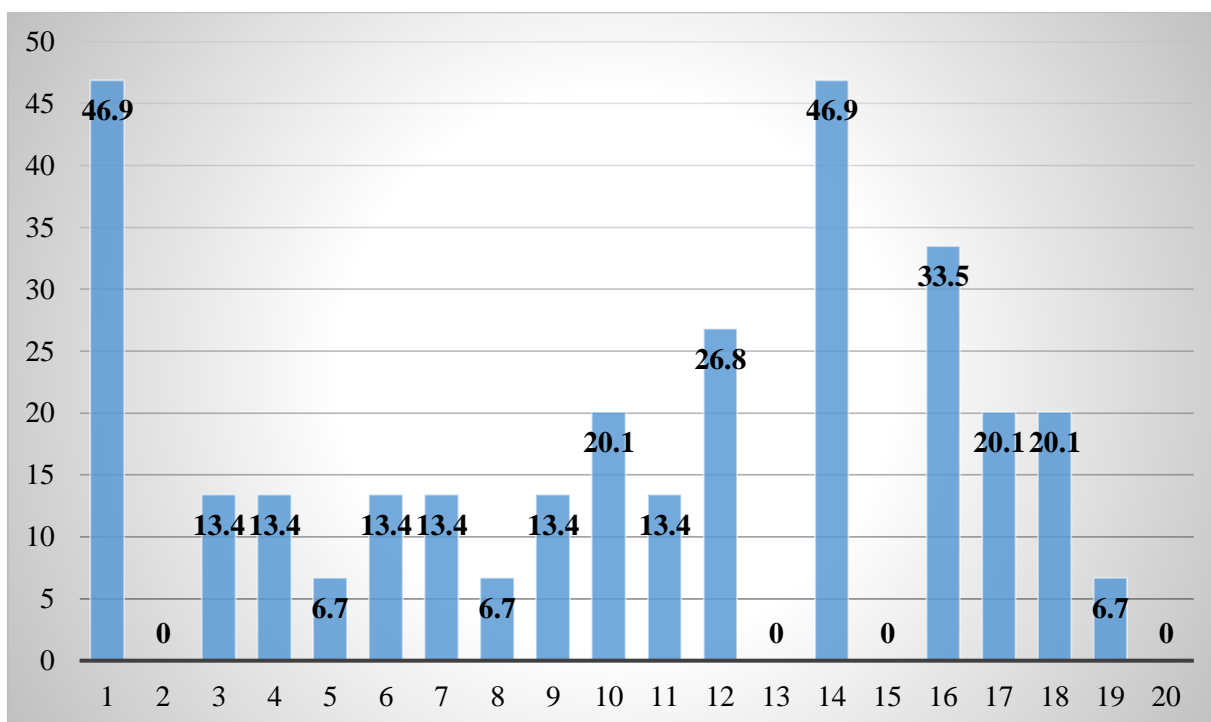
При відповіді учнями на третє питання анкети, нами було виявлені причини, що ускладнюють ставлення учнів до вивчення української мови та літератури. Були отримані наступні результати, відображені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Що ускладнює вивчення української мови та літератури

ПІБ	Питання																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Ганна																+				
Наталія							+							+		+				
Олександр																				
Роман	+			+		+	+	+		+	+	+		+		+	+	+	+	
Іван	+																			
Давид									+			+		+			+	+		
Артем																				
Назар												+						+		
Євгенія	+		+							+		+		+						
Михайло														+						
Ростислав	+																			
Ольга	+													+		+				
Віктор	+																			
Валентина				+	+					+	+									
Юрій	+		+			+			+					+		+	+			

7	0	2	2	1	2	2	1	2	3	2	4	0	7	0	5	3	3	1	0
46,9	0	13,4	13,4	6,7	13,4	13,4	6,7	13,4	20,1	13,4	26,8	0	46,9	0	33,5	20,1	20,1	6,7	0

Мал. 2.6 Що ускладнює вивчення української мови та літератури

Аналіз результатів показав, що лінь (позиція 1) – поширений антимотив у даному класі. Лінь – природна якість будь-якої людини, і її подолання становить одну з суттєвих основ життя. Дуже часто вона згадується як своєрідне виправдання за недостатньо високі успіхи в навчанні (психологічно, людині простіше визнати себе ледарем, ніж нездарою). Лінь є реальним фактором гальмування лише у поєднанні з іншими антимотивами-антистимулами та мотивами групи 10-17, за відсутності інших.

Неуспіх у навчанні (позиція 12). В його основі зазвичай лежать інші антимотиви: невпевненість у власних силах (позиція 16), слабкі здібності до предмета (позиція 14), рефлексія (позиція 16). У кожному даному випадку такі антимотиви вимагають уважного аналізу та індивідуального підходу до особистості учня.

Таким чином, при узагальненні отриманих під час діагностики результатів було виявлено, що найбільш значними проблемами для старшокласників є:

1. Підвищення рівня внутрішньої мотивації

2. Розвиток пізнавальних інтересів

Отже, до програми діяльності педагога-психолога необхідно внести такі напрями роботи: 1. Підвищення рівня внутрішньої мотивації. 2. Розвиток пізнавальних інтересів старших школярів.

2.2 Програма діяльності педагога-психолога щодо розвитку пізнавальних інтересів старшокласників

Програма розроблена з урахуванням результатів діагностичного обстеження старших школярів, де використовувалися методики, що дозволяють виявити особливості розвитку у них пізнавальних інтересів.

Мета програми: підвищити рівень внутрішньої мотивації старшокласників під час уроків української мови та літератури.

Спостерігаючи за діяльністю учнів на уроках, ми звертали першочергову увагу на такі показники:

1) запитання учнів, як результат активного та глибокого пізнавального процесу, що свідчить про орієнтування їх в знаннях, розумову активність школяра, прагнення вникнути в суть об'єкту вивчення;

2) прагнення учня з власної ініціативи, без вказівок та вимог учителя, взяти участь у розгляді й обговоренні фронтальних питань, у доповненні та виправленні відповідей однокласників;

3) характер процесу діяльності: як сприймається завдання – з готовністю і бажанням або байдуже; як виконується завдання – самостійно чи за зразком; уважний учень або неуважний; яке відношення його до процесу своєї діяльності – захоплений він чи байдужий; який результат виконання пізнавального завдання;

4) емоційні прояви учнів (мовленнєві реакції, адекватність реакцій учнів у відповідь на те, що відбувається в класі та ін.).

Спостерігаючи уроки, ми також в якості об'єкта спостереження обрали питання, які задає учитель на уроці.

Перед початком спостереження ми теоретично опрацювали таксономію Блума Б. В чому її суть? Блум Б. виділяє 6 рівнів розвитку пізнавальних здібностей: знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінка. Коротку характеристику цих рівнів дано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Характеристика рівнів розвитку пізнавальних здібностей
(за Блумом Б.)**

Рівні розвитку пізнавальних здібностей	Що означає?	Ключові запитання	Коли мета вважається досягнутою
Знання	Запам'ятовування і відтворення навчального матеріалу будь-якого рівня складності (факти, поняття, правила)	Назвати..., в якому році..., де відбувалось, перерахуй...	Якщо учень відтворює терміни, знає конкретні факти, поняття, терміни
Розуміння	Засвоєння матеріалу і здатність до його перетворення та інтерпретації	Закінчити речення., про що ви дізналися..., чому..., змініть вислів, поясніть взаємозв'язок, розкажіть своїми словами...	Якщо учень розуміє факти, правила. Інтерпретує схеми, графіки. Опираючись на існуючі дані, приблизно характеризує майбутні наслідки
Використання	Вміння використовувати правила, теорії, методи в конкретних ситуаціях і в нових умовах	Поясніть мету використання..., розв'яжіть задачу декількома способами, яка теорія допоможе пояснити це явище..., перевірте припущення, гіпотези, висновки...	Якщо учень використовує раніше отримані знання не тільки в стандартних, але і в нових ситуаціях і демонструє їх правильне використання та використання знань в реальному житті
Аналіз	Вміння виділяти елементи структури матеріалу, визначити взаємозв'язок	Яка структура..., класифікуйте..., що є наслідком..., порівняйте...	Якщо учень виділяє частини цілого і взаємозв'язки між ними, бачить недоліки в логіці

	елементів і логіку цього взаємозв'язку	проаналізуйте причини	розмірковувань, визначає відмінність між фактами і наслідками, оцінює значення даних
Синтез	Вміння об'єднати елементи в нове ціле	Знайдіть розв'язок..., запропонуйте алгоритм..., знайдіть альтернативу..., складіть із елементів..., які можливі пояснення, зробіть висновки..., систематизуйте	Якщо учень пише творчі роботи, пропонує план проведення певного експерименту, використовує знання з різних областей
Оцінка	Вміння оцінити якість і значення матеріалу на основі критеріїв (вироблених учнем або заданих вчителем)	Оцініть логіку..., опишіть достоїнства..., виділіть критерії..., чи відповідає..., що ви думаєте про..., чи вірні висновки...	Якщо учень може виділяти критерії і користуватися ними, бачить багатоманітність критеріїв, оцінює відповідність висновків даним результатам, визначає відмінність між фактами і оціночними судженнями

Як бачимо з таблиці, кожен наступний рівень вимагає для своєї сформованості доброго засвоєння попереднього, але разом з тим не завжди можна провести чітке розмежування між ними, оскільки багато запитань актуалізують відразу декілька рівнів. Але це не означає, що вчитель актуалізувавши в роботі з учнями який-небудь один рівень, автоматично актуалізував і всі інші. Навпаки, в навчально-виховному процесі дуже легко можуть бути випадки, коли розвиток пізнавальних здібностей, а разом з ними і пізнавальних інтересів, порушується через невиправдане зміщення акцентів. Тому ми вважаємо цей аспект навчально-виховного процесу також дуже

важливим при роботі над розвитком пізнавальних інтересів учнів, оскільки практика підтверджує його ефективність.

Пояснювальна записка

Інтерес! Вічний двигун всіх людських пошуків, негасаючий вогонь допитливої душі.

Виховання в учнів глибокого інтересу до знань потреби у самоосвіті – складний процес, пов'язані з вивченням особистості школяра, мотивів його поведінки й навчання, що необхідне для розвитку індивідуальних інтересів і нахилів всіх учнів. Процес навчання у школі – головне і вирішальне джерело систематичного впливу на учня, його думки і почуття, мотиви поведінки й навчання, сферу мислення, психічних станів і якостей особистості. Саме тому у процесі навчання зароджуються та розвиваються пізнавальні інтереси та потреби, формується мотиваційна сфера та система пізнавальних цінностей. Звідси випливає, що в процесі навчання важливо забезпечувати виникнення позитивних емоцій стосовно навчальної діяльності, її змісту, форм і методів.

Навчальні предмети «Українська мова» та «Українська література» у сучасній школі мають пізнавально-практичну спрямованість, тобто дають учням знання про рідну мову та літературу, а також формують у них мовні та комунікативні навички. Натомість, українська мова та література виконують і міжпредметні завдання.

Завдання програми:

1. Підібрати завдання на розвиток пізнавальних інтересів старших школярів під час уроків української мови та літератури.

2. Підвищити рівень розвитку пізнавальних інтересів у старшокласників під час уроків української мови та літератури.

3. Виховати учнів засобами даних предметів, розвинути їхнє логічне мислення, навчити школярів самостійно поповнювати знання з мови та літератури, формувати загально-навчальні вміння – робота з книгою, довідковою літературою, вдосконалення навичок читання тощо.

Нами розроблено систему уроків та занять, проведених із старшокласниками. Таку програму ми впроваджували на етапі формуючого експерименту. Наша діяльність була спрямована на розвиток пізнавальних інтересів старших школярів. Для цього ми проводили з дітьми різні уроки і заняття, позакласні заходи. Проведені форми та методи роботи сприяли розвитку пізнавальних інтересів старшокласників.

Зміст програми

Розвиток пізнавальних інтересів

№	Зміст діяльності	Форми та методи
1	Формування загальнонавчальних компетенцій	Позакласний захід «Подорож літературними творами»
2	Розвиток логічного та творчого мислення	Виклад із елементами твору
3	Розвиток творчого мислення	Домашня робота з української мови
4	Розвиток критичного мислення	Види підрядних речень
5	Розвиток творчих та пізнавальних інтересів	Урок-завдання – Розвиток творчих та пізнавальних інтересів на тему: «Робота над помилками»
6	Розвиток пізнавального інтересу до історії України	Урок-свято «Заради життя на землі»
7	Формування інтересу до читання та вивчення літератури	Уроки на вільні теми: урок-диспут, урок-вистава, урок-інтерв'ю, урок-есе, інтегрований урок, урок-конференція і т.д. Форми проведення читацьких конференцій можуть бути різними: турнір літературних героїв, театр

		мініатюр, літературний ринг, літературна зустріч.
8	Розвиток ціннісних орієнтацій учнів у школі	Тест До чого я прагну в житті
9	Розвиток особистості підлітка	Тест Автобіографія майбутнього
10	Розвиток пізнавальних інтересів	Опитувальник «Портрет ідеальної дитини»
11	Класична музика	Місячна соната (Бетховен) Ballade pour Adeline A comme Amour До Елізи (Бетховен)

Зокрема, Т. Стеценко вважає, що в основі активізації пізнавальної діяльності лежить вмiле використання активних методiв навчання, застосування яких, дозволяє вирішити одночасно три навчально-організаційні завдання:

- підпорядкувати процес навчання керуючому впливу вчителя;
- забезпечити активну участь у навчальній роботі як підготовлених учнів, так і непідготовлених;
- встановити безперервний контроль за процесом засвоєння навчального матеріалу [56].

Згідно з визначенням науковця, активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не тільки вчитель, але активні й учні.

Активні методи навчання – загальна назва для групи методів, орієнтованих на практичне навчання за рахунок широкого використання колективних форм навчання, в тому числі рольових ігор і сучасних освітніх технологій. Активні методи навчання – це такі методи навчання, при яких діяльність учня носить продуктивний, творчий, пошуковий характер [68].

Найбільш яскравими прикладами активних методів є:

- не імітаційні (прес-конференція, лекція із запланованими помилками, навчальна дискусія);
- імітаційні-ігрові (ситуація інсценування діяльності, ділова гра);
- імітаційні-неігрові (колективно-творча справа).

Одним із вагомих методів формування пізнавального інтересу у старшокласників є створення проблемних ситуацій. Науковець, О. Савченко стверджує, що «при створенні проблемних ситуацій вчитель протиставляє нові факти і спостереження системі знань, що склалися в учнів, і акцентує на цьому увагу в суперечливій формі. Суперечності, що розкриваються, служать сильним спонукальним мотивом навчальної діяльності. Вони породжують прагнення зрозуміти суть, розкрити суперечність. В цьому діяльність учнів підтримується безпосереднім, глибоким, внутрішнім пізнавальним інтересом» [49].

Підбираючи проблемні завдання і запитання, ми враховували також і залежність розвитку пізнавального інтересу від наявності в учнів відпрацьованих пізнавальних умінь. Тому запитання, які пропонувались учням, містять також завдання, що сприяють розвитку пізнавальних умінь: пояснення, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, уміння робити узагальнення, висновки.

У нашому експерименті використання проблемних завдань і запитань будувалось з врахуванням постійного їх ускладнення. Вирішення завдань підвищеної складності ставало необхідною умовою, яка забезпечує розвиток стійких пізнавальних інтересів учнів.

2.3 Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи з розвитку пізнавальних інтересів старшого шкільного віку

Розвиток пізнавального інтересу старшокласників на уроках – це створення такої атмосфери навчання, при якій учні спільно з учителем активно працюють, свідомо розмірковують над процесом навчання, відстежують,

підтверджують, спростовують або розширюють наші знання, нові ідеї, почуття або думки про навколишній світ.

Педагогічна система може успішно функціонувати і розвиватися лише при дотриманні певних умов.

Специфічною рисою поняття «педагогічні умови» є те, що воно включає в себе елементи всіх складових процесу навчання і виховання: цілі, зміст, методи, форми, засоби.

Словник навчально-педагогічних понять і термінів тлумачить педагогічні умови як «обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей» [55].

Розвиток пізнавального інтересу є і результатом, і необхідною умовою шкільного навчання. Не випадково інтерес образно порівнюють з каталізатором, який полегшує і прискорює розумові реакції, з ферментом, що дає змогу учням асимілювати основи наук. Інтереси змінюють психічний світ дитини.

Інтерес до справи і пов'язаний з ним бадьорий і хороший настрій учня підвищує продуктивність його навчальної праці, рівень логічного мислення, полегшує розв'язання більш складних, ніж звичайно, навчальних завдань, і навпаки, відсутність інтересу, безперспективність знижує успішність роботи.

Комплекс методичних умов, прийомів і методів навчання є вирішальним у розвитку пізнавальних інтересів. У роботі по розвитку пізнавального інтересу особливу увагу слід приділяти таким методичним умовам, як наявність нового в змісті виучуваних питань та в самому підході до їх розгляду: відповідність змісту, обсягу і труднощів засвоєння навчального матеріалу рівню і пізнавальним можливостям дітей; раціональна організація їхньої пошукової діяльності (самостійність, активність і дисциплінованість у пізнавальній діяльності, систематичність у навчанні); творче використання якісної додаткової інформації; використання проблемного навчання; зв'язок з

життям, з практикою; ширше залучення учнів до позакласної, позашкільної пошукової роботи; проведення екскурсій; забезпечення оптимального співвідношення між вправами репродуктивної і творчої спрямованості, поступовим ускладненням матеріалу з урахуванням характеру навчального факту та відповідного алгоритму, послідовністю введення до активного словника учня спеціальної термінології.

Таблиця 2.8

**Результати методики «Діагностика особистісної креативності» на
контрольному етапі експерименту**

№ п/п	ПІБ	Допитливість Мах 24	Уява Мах 24	Складність Мах 26	Схильність до ризиків Мах 26	Усього балів	Рівень
1	Ганна	23	21	18	12	74	В
2	Наталія	13	14	10	20	57	С
3	Олександр	11	9	7	10	37	Н
4	Роман	20	17	16	21	75	В
5	Іван	22	21	23	24	90	В
6	Давид	12	8	9	9	38	Н
7	Артем	8	7	8	9	32	Н
8	Назар	17	15	12	21	65	С
9	Євгенія	23	24	26	22	95	В
10	Михайло	24	17	17	15	73	В
11	Ростислав	10	15	19	23	67	С
12	Ольга	11	12	10	15	48	С
13	Віктор	17	13	19	23	72	В
14	Валентина	15	17	15	18	65	С
15	Юрій	23	20	26	25	94	В

Після розробки та апробації програми діяльності педагога психолога з розвитку мислення було проведено контрольну діагностику.

У діагностиці брали участь 15 осіб віком 14-15 років. Індивідуальні результати діагностики особистісної креативності представлені таблиці 2.7.

Аналізуючи табличні дані на контрольному етапі експерименту, ми виявили, що:

високий рівень особистісної креативності – 70-100 у 7 осіб (46,4%);

середній рівень особистісної креативності – 40-69 у 5 осіб (33,5%);

низький рівень особистісної креативності – 0-39 мають 3 особи (20,1%).

Визначено, що 4 особи (26,3%) підвищили рівень особистісної креативності до високого, поменшало учнів із середнім та низьким рівнем особистісної креативності, що відображено у таблиці 2.9.

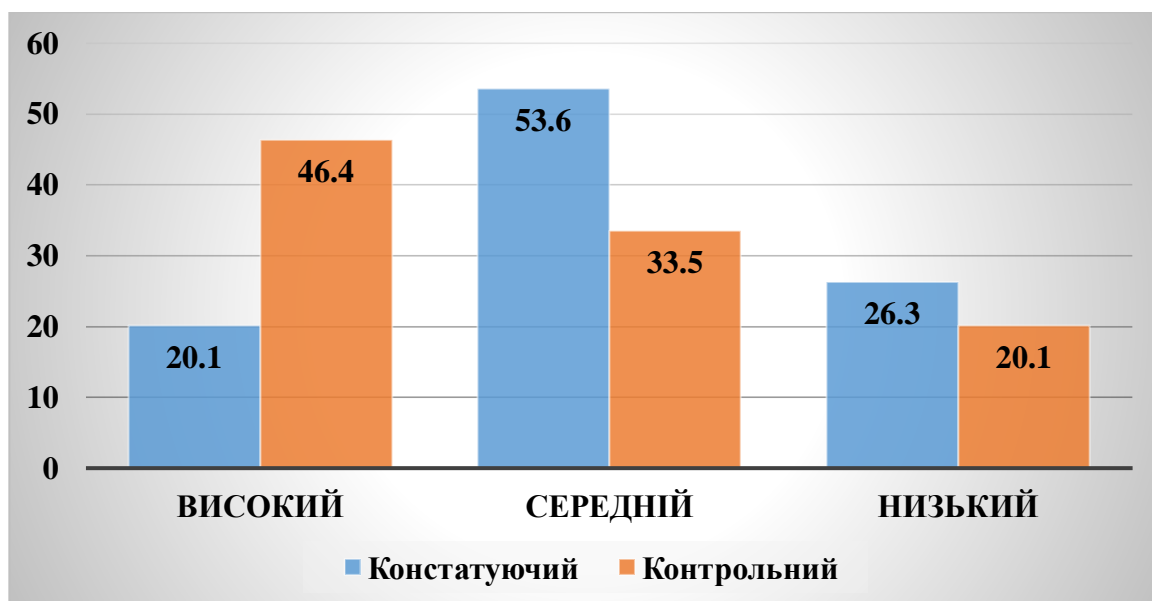
Таблиця 2.9

Порівняльна таблиця рівня особистісної креативності

Експеримент	Рівень		
	Високий	Середній	Низький
Констатуючий	3 ос. (20,1%)	8 ос. (53,6%)	4 ос. (26,3%)
Контрольний	7 ос. (46,4%)	5 ос. (33,5%)	3 ос. (20,1%)

Таким чином, аналіз табличних та графічних даних показує, що у учнів у класі рівень особистісної креативності підвищився до 46,4%. Діти на уроках стали активнішими, висловлюють свою думку, частіше використовують на уроках додатковий матеріал.

У учнів виник інтерес до пізнання складних речей та ідей; вони не бояться ставити перед собою важкі завдання та надто складні шляхи вирішення проблеми; схильні до самостійності; наполегливо йдуть до досягнення своєї мети; здатні виконати складні завдання.

Мал. 2.7 Порівняльна таблиця рівня особистісної креативності

При повторній діагностиці спрямованості навчальної мотивації нами отримано наступні результати, що представлені у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Результати методики «Діагностика спрямованості навчальної мотивації» на контрольному етапі експерименту

№ п\п	Прізвище, ім'я дитини	Мотивація		Рівень внутрішньої мотивації
		Зовнішня	Внутрішня	
1.	Ганна		14	С
2.	Наталія		11	С
3.	Олександр	5		Н
4.	Роман		12	С
5.	Іван		19	В
6.	Давид	5		Н
7.	Артем	9		Н
8.	Назар		15	С
9.	Євгенія		20	В
10.	Михайло		13	С
11.	Ростислав		16	В
12.	Ольга	8		С
13.	Віктор		17	В
14.	Валентина	4		Н
15.	Юрій		18	В

Аналіз табличних та графічних даних показує, що у учнів спостерігається підвищення внутрішньої мотивації, а саме:

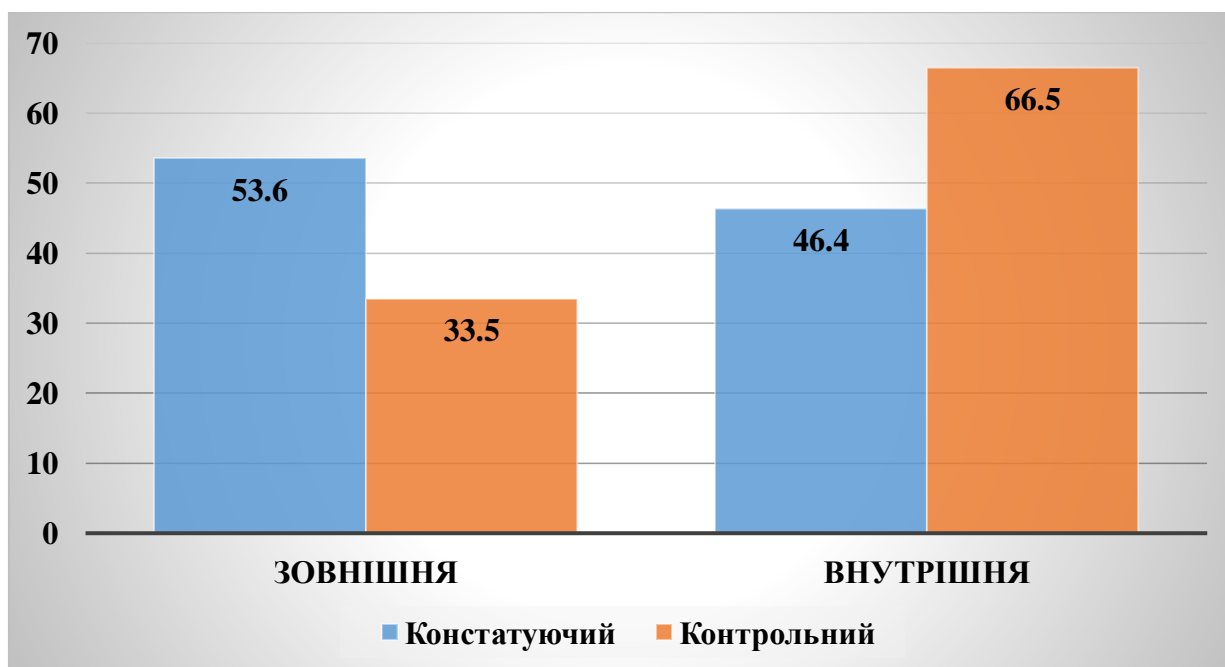
- Зовнішня мотивація у 5 осіб (33,5%);
- Внутрішня мотивація у 10 осіб (66,5%).

Визначено, що у 3 осіб (20,1%) зовнішня мотивація змінилася на внутрішню, що відображено у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Порівняльна таблиця за методикою «Діагностика спрямованості навчальної мотивації»

Експеримент	Мотивація	
	Зовнішня	Внутрішня
Констатуючий	8 ос. (53,6%)	7 ос. (46,4%)
Контрольний	5 ос. (33,5%)	10 ос. (66,5%)

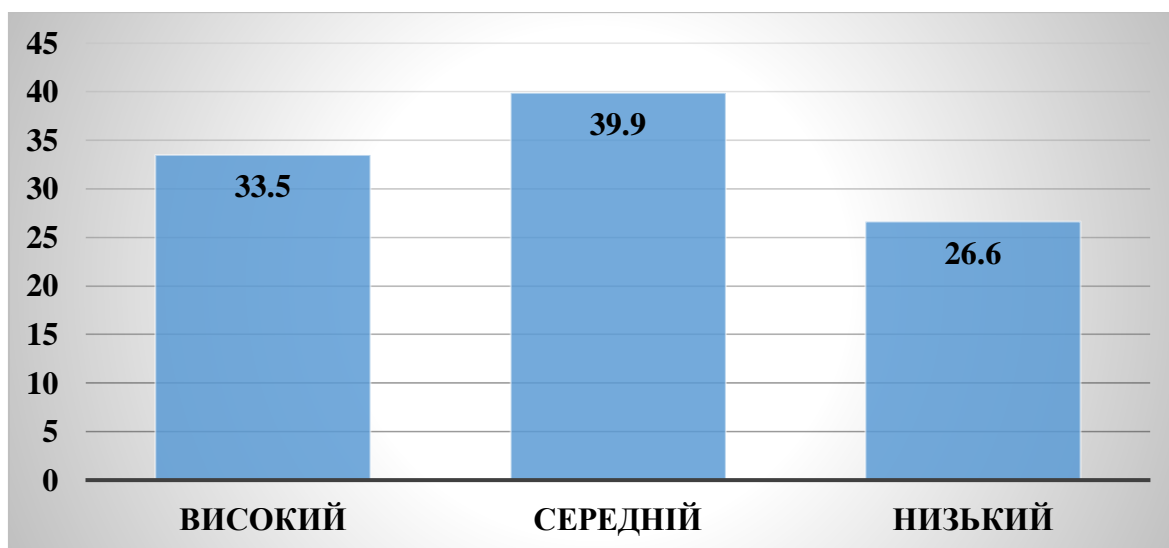
Мал. 2.8 Порівняльна таблиця за методикою «Діагностика спрямованості навчальної мотивації»

Аналіз графічних даних показує, що в учнів після апробації програми на формуючому етапі експерименту, рівень внутрішньої мотивації підвищився, а саме:

Високий рівень внутрішньої мотивації – 5 осіб (33,5%);

Середній рівень внутрішньої мотивації – 6 осіб (39,9%);

Низький рівень внутрішньої мотивації – 4 особи (26,6%).

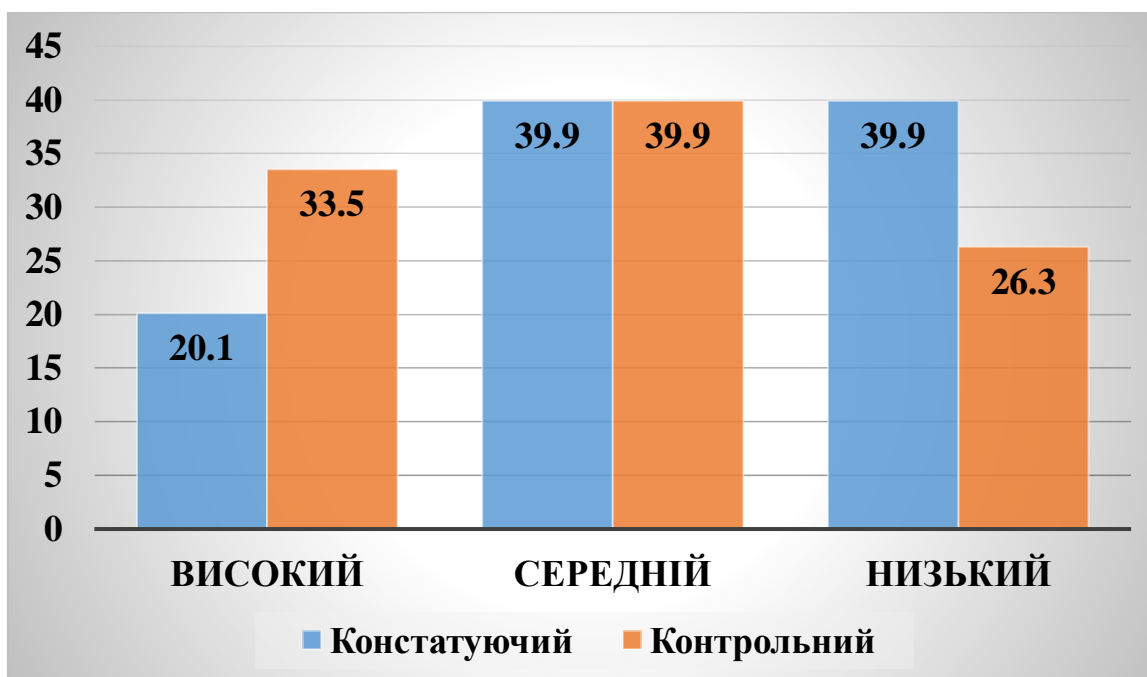
Мал. 2.9 Внутрішня мотивація

Визначено, що 2 особи (13,2%) підвищили рівень внутрішньої мотивації до високого, поменшало учнів з низьким рівнем внутрішньої мотивації, що відображено в таблиці 2.12 та на мал.2.10.

Таблиця 2.12

Порівняльна характеристика рівня внутрішньої мотивації

Експеримент	Рівень внутрішньої мотивації		
	Високий	Середній	Низький
Констатуючий	3 ос. (20,1%)	6 ос. (39,9%)	6 ос. (39,9%)
Контрольний	5 ос. (33,5%)	6 ос. (39,9%)	4 ос. (26,3%)

Мал. 2.10 Порівняльна характеристика рівня внутрішньої мотивації

На етапі контрольного експерименту ми виявили, що у класі переважає внутрішня мотивація, тобто навчальна діяльність спрямована на набуття знань, учень зацікавлений процесом пізнання. Досліджувані предмети для учнів стали внутрішньо прийнятими, внутрішньо мотивованими, а зміст навчальних предметів особистісною цінністю.

Кореляція між результатами методики «Діагностика особистісної креативності» констатуючого експерименту та результатами методики «Діагностика особистісної креативності» контрольного експерименту статистично значуща і є позитивною.

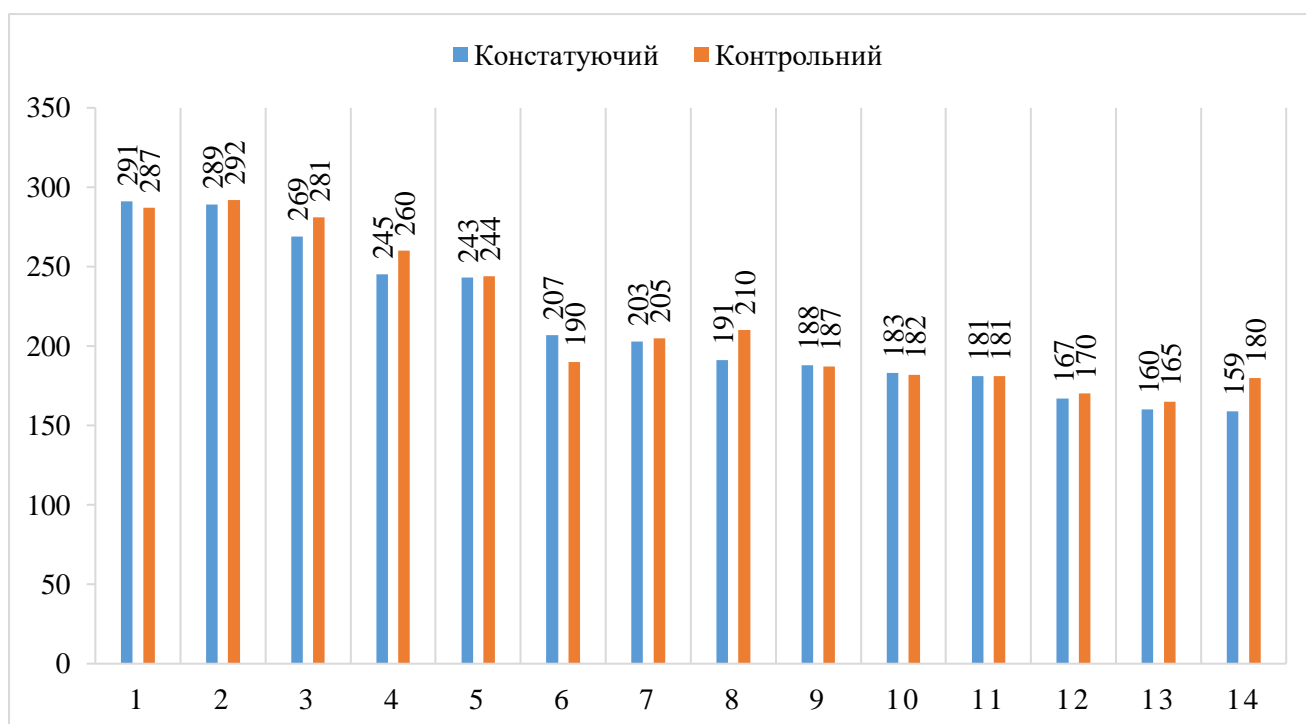
Отже, згідно з нашою гіпотезою, пізнавальні інтереси старшокласників можна підвищити через внутрішню мотивацію на основі добору форм і методів у навчально-пізнавальному процесі.

При повторному анкетуванні учнів було отримано такі результати, про які відображено в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Результати методики «Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів» на контрольному етапі експерименту

№ п/п	Предмет	Рейтинг
1.	Образотворче мистецтво	287
2.	Фізкультура	292
3.	Алгебра	281
4.	Фізика	260
5.	Геометрія	244
6.	Музика	190
7.	Англійська мова	205
8.	Українська мова	210
9.	Хімія	187
10.	Технологія	182
11.	Географія	181
12.	Історія	170
13.	Біологія	165
14.	Українська література	180

Мал. 2.11 Порівняльні результати методики «Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів»

На етапі контрольного експерименту ми бачимо, що інтерес школярів до української мови та літератури підвищився, але з предметної спрямованості пізнавальні інтереси у цьому класі залишилися фізико-математичні (фізика, алгебра, геометрія), практичні (фізкультура), естетичні (образотворче мистецтво, музика).

При відповіді учнями на друге питання анкети, нами була виявлена мотивація інтересу учнів до вивчення української мови та літератури. Були отримані наступні результати (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Результати отримані за Анкетою з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів

(Предмет (українська мова та література) подобається, тому що...)

ПІБ	Питання																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Ганна	+		+	+	+			+						+			
Наталія	+			+		+	+				+						
Олександр	+		+	+	+				+	+	+				+		
Роман	+	+			+		+					+	+		+		+
Іван	+			+		+		+									
Давид	+		+	+			+								+		+
Артем	+	+			+				+								+
Назар	+				+			+	+						+		
Євгенія			+										+				+
Михайло			+										+		+		+
Ростислав	+			+	+	+		+			+						
Ольга	+	+		+	+						+						+
Віктор	+	+		+	+	+		+			+						+
Валентина	+			+	+			+									
Юрій												+					+

	Питання																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Всього	12	4	5	9	9	4	3	6	3	1	5	4	1	1	5	0	8
%	80,4	26,8	33,5	60,3	60,3	26,8	20,1	40,2	20,1	6,7	33,5	26,8	6,7	6,7	33,5	0	53,6

Аналізуючи табличні дані, ми дійшли висновку, що для класу характерно: широкі соціальні мотиви – загальнолюдські, патріотичні (позиції 1-3, позиція 17). Вони стали вважатися показниками пізнавального інтересу, переважає зовнішній примус, з'явилися серйозні мотиви навчання та підвищився інтерес.

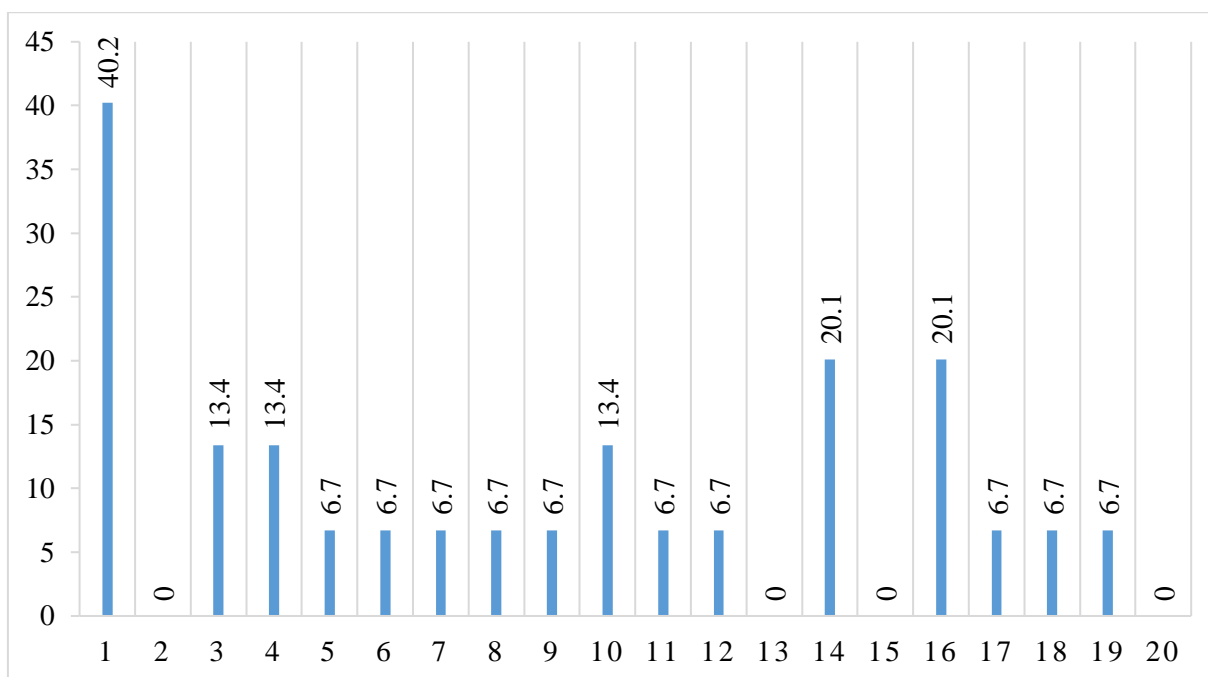
Інформаційний мотив (позиція 4) – свідчить лише ситуативний інтерес.

Головною рушійною силою розвитку особистості учня, показником ефективності навчання та гарантією стійкості інтересу є мотив усвідомлення власного зростання (позиція 5). У поєднанні з інформаційним мотивом він здатний компенсувати решту мотивів інтересу.

Мотив «подобається вчитель» (позиція 14) учні мало згадують. Це не означає, що роль вчителя падає. Навпаки, свідчить про високий професіоналізм. Роль вчителя перестала усвідомлюватись учнями, оскільки їх інтерес досяг такої глибини та стійкості, коли вже не потрібні зовнішні стимули.

При відповіді учнями на третє питання анкети, нами було виявлено причини, що ускладнюють ставлення учнів до вивчення української мови та літератури. Були отримані наступні результати.

Аналіз результатів показав, що лінощі в даному класі (позиція 1) зменшилася, але все ж таки збереглася. Лінь є реальним фактором гальмування лише у поєднанні з іншими антимотивами-антистимулами та мотивами групи 10-17, за відсутності інших.

Мал. 2.12 Що ускладнює ставлення до української мови та літератури?

Неуспіх у навчанні (позиція 12) зменшився. Виникла впевненість у своїх силах (позиції 16), здібності до предмету посилилися (позиція 14), рефлексія (позиція 16). У кожному конкретному випадку такі антимотиви вимагають уважного аналізу та індивідуального підходу до особистості учня.

Отже, за результатами повторної діагностики можна сказати, що за допомогою розробленої та апробованої нами програми нам вдалося виявити та підвищити пізнавальні інтереси старшокласників.

Проаналізувавши шляхи стимуляції розвитку пізнавальних інтересів ми зробили висновок, що саме використання проблемного навчання, проблемних ситуацій, новизни навчального матеріалу, використання гри, змагань, самостійної роботи, творчої, пошукової роботи, використання матеріалу разом із доброзичливою атмосферою на уроці створюють передумови для розвитку пізнавальних інтересів учнів. Звичайно, поєднання цих аспектів повинно бути педагогічно виправдане, враховуючи зміст, специфіку навчального матеріалу, вікові особливості учнів.

Процес розвитку пізнавальних інтересів є цілеспрямованим керівництвом навчальною діяльністю учнів. А суть полягає в загостренні

протиріччя між відображеним (відомим) і відображуваним (невідомим) та в його розв'язанні. При цьому слід міркувати діалектично, тобто не припускати готовим і незмінним наше пізнання, а розбирати, яким чином з незнання постає знання, яким чином неповне, неточне знання стає повнішим і точнішим.

Методику розвитку пізнавальних інтересів у дітей, на нашу думку, треба розробляти з позицій системно-структурного підходу, розглядаючи інтерес як складну динамічну систему, що є сплавом волі, емоцій та інтелекту і яка базується на діалектичній взаємодії цих «складових» інтересу.

Результати експериментальної роботи показали, що значний вплив на розвиток пізнавальних інтересів учнів має використання системи уроків при дотриманні таких методичних умов: врахування вікових особливостей учнів, використання проблемного навчання, системи дидактичних ігор, комплексу завдань для самостійної роботи, проведення пошукової роботи.

Висновки до розділу

Отже, метою експериментальної роботи є: розробка, впровадження та апробація програми діяльності педагога-психолога щодо виявлення розвитку пізнавальних інтересів старшокласників. В експериментальній роботі ми використовували діагностичні методики, такі як: методика «Діагностика особистісної креативності», «Діагностика спрямованості навчальної мотивації», «Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів». Дані діагностичні методики були проведені з метою виявлення пізнавальних інтересів старшокласників.

Таким чином, нами було виявлено, що у класі випробуваних низький рівень внутрішньої мотивації та пізнавальних інтересів.

З урахуванням виявлених особливостей ми здійснили добір форм та методів роботи щодо підвищення рівня внутрішньої мотивації старшокласників та розвитку пізнавальних інтересів, нами було розроблено програму діяльності педагога-психолога щодо підвищення рівня пізнавальних інтересів. Основними напрямками у цій програмі стало: підвищення рівня

розвитку пізнавальних інтересів у старшокласників. До програми діяльності педагога-психолога по роботі з дітьми були включені такі форми та методи як уроки, позакласні заходи, тести, завдання на розвиток пізнавальних інтересів.

З метою перевірки ефективності запропонованої програми, нами було проведено контрольну діагностику. Результати, отримані нами після проведення контрольного експерименту, показали, що пізнавальні інтереси старшокласників розвиваються успішніше в межах програми, основою якої є розвиток пізнавальних інтересів старшокласників.

Впровадження розробленої нами програми допомогло дітям підвищити рівень пізнавальних інтересів, що говорить про ефективність розробленої програми в цілому.

Процес розвитку пізнавальних інтересів є цілеспрямованим керівництвом навчальною діяльністю учнів. А суть полягає в загостренні протиріччя між відображеним (відомим) і відображуваним (невідомим) та в його розв'язанні.

Розвиток пізнавальних інтересів у дітей, на нашу думку, треба розробляти з позицій системно-структурного підходу, розглядаючи інтерес як складну динамічну систему, що є поєднанням волі, емоцій та інтелекту і яка базується на взаємодії цих «складових» інтересу.

ВИСНОВКИ

Отже, система впливу школи на пізнавальні інтереси учнів багато в чому визначається психологічним кліматом у педагогічних колективах, здатністю та готовністю працівників школи до постійного педагогічного пошуку. І в цьому є джерело натхнення для вирішення тих сучасних завдань, які поставлені перед школою.

Пробудження допитливості, виховання та розвиток пізнавальних інтересів та потреби у самоосвіті – складна проблема та найважливіше завдання школи, яка з особливою очевидністю постає нині. У процесі навчання важливо забезпечувати виникнення позитивних емоцій стосовно навчальної діяльності, до її змісту, форм та методів здійснення.

Існують ознаки, що відрізняють пізнавальний інтерес з інших мотивів навчання:

1. Пізнавальний інтерес – мотив серед інших мотивів навчання, якому старшокласники найчастіше віддають перевагу.
2. Пізнавальний інтерес як мотив навчання «раніше й більше усвідомлюється школярами».
3. Пізнавальний інтерес як мотив має «безкорисливий характер».
4. Пізнавальний інтерес, «створюючи внутрішнє середовище розвитку, істотно змінює силу діяльності, впливає на характер перебігу і результат».
5. Пізнавальний інтерес, розвивається у межах інших мотивів та взаємодіє з ними.

Процес формування та розвитку глибоких пізнавальних та моральних інтересів та потреб у учнів сучасної школи відбувається при використанні у роботі педагога-психолога таких форм та методів роботи, як самостійна робота учнів, показ практичного застосування знань у зв'язку з життєвими планами та орієнтаціями школярів; проблемне навчання; навчання з використанням комп'ютерних технологій; застосування мультимедіа-систем; використання інтерактивних комп'ютерних засобів; взаємонавчання (у парах, мікрогрупах); тестування знань, умінь; показ досягнень учнів; створення ситуацій успіху;

змагання (з однокласниками); створення позитивного мікроклімату у класі; довіра до того, хто навчається; ставлення педагога до свого предмета; гуманізація шкільних уроків, позакласних заходів, спільна робота школи та сім'ї, розробка конкретного дидактичного та методичного матеріалу, пізнавальних бесід, дискусій, написання рефератів, доповідей, повідомлень науково-дослідницької тематики, доповідей, чіткі вимоги до їх підготовки, підбір науково-педагогічної літератури, плани та програми творчих семінарів, завдання для самостійної роботи різного ступеня труднощів, організація дискусій, огляд-конкурс кращих робіт учнів з різних предметів, консультації сильних учнів, для відстаючих у навчанні, метод створення ситуацій пізнавальної дискусії, навчальні дискусії, створення у навчальному процесі ситуацій успіху.

Творче вдосконалення системи шкільного навчання та виховання у зв'язку з цим набуває особливого значення.

В експериментальній роботі ми здійснили діагностичні методики, такі як: методика «Діагностика особистісної креативності», «Діагностика спрямованості навчальної мотивації», «Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів». Дані діагностичні методики були використані з метою виявлення пізнавальних інтересів старшокласників.

З урахуванням виявлених особливостей ми здійснили добір форм та методів роботи щодо підвищення рівня внутрішньої мотивації старшокласників та розвитку пізнавальних інтересів, нами було розроблено програму діяльності педагога-психолога щодо підвищення рівня пізнавальних інтересів. Основними напрямками у цій програмі стало: підвищення рівня розвитку пізнавальних інтересів у старших школярів.

Впровадження розробленої нами програми допомогло дітям підвищити рівень пізнавальних інтересів, що говорить про ефективність розробленої нами програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Б. Система «Техносвіт – технологічна освіта» : науково-методичний аспект : монографія. Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань : Жовтий О. О., 2013. 294 с.
2. Бабатіна С. І. Мотивація афіліації у структурі потребнісно-мотиваційної сфери особистості. *Інсайт : психологічні виміри суспільства* : матер. міжнар. конф. Херсон: ВД «Гельветика», 2019. Вип. 1(16). С. 25–27.
3. Баклицький І. Формування пізнавальних інтересів школярів як психологічна проблема. *Людина, становлення, розвиток. Філософські пошуки*. Львів-Одеса, 2003. 115 с.
4. Баханов К. О. Лабораторно-практичні роботи з гуманітарних предметів як засіб розвитку пізнавальної активності старшокласників : автореф. дисертації. Науково-дослідний інститут Педагогіки України. Київ, 1992. 17 с.
5. Башманівський О. Л. Формування інтелектуальних умінь старшокласників у процесі навчання предметів мовно-літературного циклу : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 193 с.
6. Бербец Т. М. Організація самостійної діяльності школярів в процесі розроблення творчих проєктів. *Проектно-технологічна діяльність на уроках трудового навчання: теорія і методика* : монографія ; за заг. ред. О. М. Коберника. Київ : Науковий світ, 2003. С. 78–86.
7. Бербец Т. М. Самостійна робота учнів під час виконання творчих проєктів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. № 4. С. 13–16.
8. Бех І. Д. Особистісно-орієнтоване виховання. Київ, 1999. 198 с.
9. Бібік Н. М. Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 53–56.
10. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ: Монографія, 1998. 199 с.
11. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. 2014. С. 32–37.

12. Бондар В. І. Дидактика : [підруч. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів]. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
13. Буряк В. К. Активність учнів у пізнавальній діяльності. *Педагогіка*, 2007. № 8. С. 71–82.
14. Веремійчик І. М. Методика трудового навчання в початковій школі : навч. посіб. Тернопіль: Мальва-ОСО, 2004. С. 27.
15. Вишковський І. Гра як метод активізації пізнавальної діяльності. *Психолог*. 2004. №21–22. С. 100–114.
16. Волинець С. Л., Самошкіна Л. М. Зв'язок мотивів афіліації, досягнення і влади в мотивації релігійної діяльності. *Вісник ДНУ. Серія: Педагогіка і психологія*, 2012, вип. 18, т. 20, № 9/1. С.43–49.
17. Глобчак В. Особистісно-орієнтоване навчання і виховання молодших школярів на уроках у початковій ланці. *Рідна школа*, 2004. №4. С. 19–20.
18. Демиденко В. К. Психологічні основи засвоєння історії учнями. Київ : Рад. школа. 1970. С. 87.
19. Демченко Я. М. Проблема мотивації навчання молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 38. С. 409–414.
20. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF>
21. Дідух М. Професійна спрямованість як динамічна якість особистості. *Юридична психологія*, Том 28 № 1 (2021), С. 56–64.
22. Емішянц О. Б. Процесуальні аспекти функціонування особистості. Київ : Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки, 2011. С. 137–142.
23. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
24. Зайченко В. І. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 624 с.

25. Зайченко В. І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 1032 с.
26. Зінченко С. В. Самоосвіта як важливий чинник професійної успішності дорослої людини. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : ІПК ДСЗУ, 2015. С. 265–271.
27. Кобаль В. І. Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів при вивченні історії України засобами краєзнавства : Монографія. Мукачево, 2014. 229 с.
28. Кобаль В. І. Проблеми формування пізнавальних інтересів у навчальній діяльності школярів. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. Київ, 1998. С. 56–58.
29. Коберник О. М. Урок трудового навчання в умовах проектнотехнологічної системи. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2016. № 1. С. 2–5.
30. Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія. Київ : Центр навч. літ., 2006. С. 449–463.
31. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 1998. 224 с.
32. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник / укл. О.В. Гаяш. Ужгород, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
33. Котелянець Н. В. Теорія та методика формування технологічної культури молодших школярів. Харків : Мачулін, 2017. 358 с.
34. Котелянець Н. В. В. О. Сухомлинський про трудове виховання школярів. *Педагогічний вісник КОІШПО імені Василя Сухомлинського*. Кіровоград ПП «Поліграф–Терція». 2008. № 1-2. С. 133–136.
35. Котелянець Н. В. Роль міжпредметних зв'язків у розвитку особистості молодших школярів. *Рідна школа*. 2000. № 3. С. 43–43.

36. Котелянець Н. В. Творче конструювання розвиває інтелект. *Дошкільне виховання*. 2005. №8. С. 12–14.
37. Купчак М. Я., Саміло А. В. Професійна мотивація як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму майбутнього менеджера. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. № 21 (2020). С. 107–112.
38. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
39. Лисогор Л. П., Берендеев С. О., Косенчук Ю. Г. Використання електронних освітніх матеріалів у освітньому процесі: сучасні підходи і технології Нової української школи. Вип. 1 : Навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 117 с.
40. Лобач О. О., Гуда І. О. Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів засобами усної народної творчості на уроках музики: Методичні рекомендації з курсу «Методика музичного виховання школярів». Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2006. 68 с.
41. Лукіяничук А. М. Мотивація професійної діяльності педагогічних працівників : методичні рекомендації : Біла Церква : БІНПО ДЗВО УМО, 2020. 46 с.
42. Ляшенко О. І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна*. Кам'янець-Подільськ, 2016. Вип. 22. С. 39–42.
43. Марків В. М. Дидактичні умови формування пізнавальних інтересів молодших школярів: автореф. дисер. ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1994. 17 с.
44. Мачача Т. С. Реалізація творчого потенціалу учнів основної школи у процесі трудового навчання. *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 425–435.

45. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
46. Назарець Л. М. Пізнавальний інтерес у контексті мотивації навчально-пізнавальної діяльності. *Наукові записи*. Острог, 2003. Вип. 4. С. 81–91.
47. Неділя Т. В., Кміть О. В. Критичне мислення як провідна технологія навчання в НУШ. *Наукові перспективи: журнал*. Київ, 2021. № 9 (15). С. 371–383.
48. Нікітіна Н. М. Активізація пізнавальної активності учнів шляхом використання ігрових моментів і цікавих завдань. *Початкове навчання та виховання*. 2011. № 31. С. 26–31.
49. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
50. Новик І. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів : дисертація. Київ, 2016. 318 с.
51. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах Нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*, 2018. № 3. С. 75–85.
52. Плиско Л. М., Ялліна В. Л. Проблема розумового виховання старшокласників у вітчизняній педагогічній науці першої половини ХХ ст.: монографія. Харків, 2018 р. 228 с.
53. Покась Л. А., Стаднюк Ю. Ю. Модель формування пізнавальних умінь учнів у процесі навчання фізичної географії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. № 60. 2018. С. 79–82.
54. Поліщук Н. А. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства засобами казок з екологічним сюжетом. *Педагогічний пошук*. № 2 (94). 2017. С. 17–21.

55. Прохоренко О. О., Люлькова Ю. М. Роль шкільного підручника у проектуванні діяльнісно та компетентісно спрямованого освітнього середовища гімназії. *Проблеми сучасного підручника: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції*, 14 травня 2019 р., Київ : Педагогічна думка, 2019. С.106–107.
56. Психологічний довідник учителя : в 4 кн. / упоряд. : В. Андрієвська ; за заг. ред. С. Максименка. Київ : Главннк, 2005. Кн. 2. 112 с.
57. Ратушна Л. Моделювання особистісно-зорієнтованого навчально-виховного процесу. *Завуч*. 2001. № 25. С. 6.
58. Савлучинська Л. Г., Філь І. В. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. *Наука і освіта*. № 6. 2013. С. 176–178.
59. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2013. 504 с.
60. Савченко О. Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 85–98.
61. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. Київ. 1999. 220 с.
62. Сапунова Л. А. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів у навчальному процесі. *Таврійський вісник освіти*. № 1(41). 2013. С. 205–210.
63. Семеног О. М. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя української мови і літератури. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. Київ : Поліграф.вид. центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2003. с. 202–213.
64. Сластенко Є. Ф. Логіка : навчальний посібник. Київ : НАУ, 2005. С. 123.
65. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: метод. посіб. / уклад : Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. 83 с.
66. Степанова Л. В. Методика трудового навчання в початкових класах: Навчально-методичні матеріали для ступеневої підготовки вчителів

початкових класів у вищих педагогічних закладах освіти. ОКР – бакалавр, спеціаліст: «Технологія». Методика початкового навчання. Модуль 1. Івано-Франківськ, 2008. 124 с.

67. Стеценко Т. Формування пізнавального інтересу молодших школярів шляхом упровадження нестандартних уроків [Електронний ресурс] Режим доступу : www.teacherjournal.com.ua/attachments

68. Столяр В. Розвиток пізнавального інтересу молодших школярів у процесі вивчення математики. *Молодь і ринок*. № 7(126), 2015. С. 71.

69. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / [за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського]. Харків : ВД «ШКОЛА», 2009. 832 с.

70. Торчинська Т. Спонування молодших школярів до пізнавальної активності на уроках рідної мови. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 33. 2010. С. 121–128.

71. Третяк Т. М. Психологічні особливості мисленнєвої діяльності школярів. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, XII(23), 2017. С. 312–323.

72. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 3-тє, стереотип. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.

73. Форостюк Т. Наступність і перспективність у використанні гри як засобу формування інтересу дитини до навчальної діяльності. *Гуманітарний вісник*. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14. С. 251–254.

74. Форостюк Т. В. Розвиток пізнаваної активності молодших школярів на уроках української мови засобами проблемних завдань і дидактичної гри. *Молодий вчений*. № 4(44). 2017 р. С. 474–478.

75. Чаусова Т. В. Особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. 2018. Вип. 6. С. 121–134.

76. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект. Посібник для вчителів і студентів. Київ : СПД Богданова А. М., 2007. 220 с.

77. Шукалова О. С. Сімейне виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів : автореф. дис. канд. психол. наук : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2010. 21 с.
78. Шустваль С. М. Пізнавальний інтерес як мотив навчальної діяльності. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Запоріжжя, 2007. Вип. 41. С. 379–383.
79. Ящук С. М. Формування основ технологічної культури учнів під час проектування і виготовлення об'єктів праці. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : зб. наук. пр. УДПУ. Київ : Міленіум, 2005. С. 49–56.
80. Feather N. T. The relationship of persistence at a task to expectation of success and achievement related motives. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1961. № 63(3), p. 552–561.
81. Minor C. A., Neel Robert G. The relationship between achievement motive and occupational preference. *Journal of Counseling Psychology*. 1958. Vol. 5; Iss.1.

Діагностика особистісної креативності (Є. Є. Тунік)

Вступні зауваження. Ця методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д); уяву (У); складність (С) і схильність до ризику (Р). Незважаючи на її адресність юнацькому віку, вона не втрачає своєї прогностичності і в зрілому віці.

Мета. Визначення особливостей творчої особистості.

Оснащення. Опитувач, бланк відповідей (таблиця).

Послідовність роботи. Дослідження може бути проведено як індивідуально, так і в колективі. Експериментатор пропонує респондентам відповісти на висловлювання відповідно до інструкції, що розміщена в опитувачі. На кожне висловлювання існує 4 варіанти відповіді.

Проведення діагностики

Опитувальник

Інструкція. Це завдання допоможе вам з'ясувати, наскільки творчою особистістю ви себе вважаєте. Серед наступних коротких речень ви знайдете такі, які дійсно підходять вам краще, ніж інші. Їх необхідно помітити позначкою «Х» в колонці «в основному вірно (так)». Деякі речення підходять вам лише частково, їх потрібно помітити позначкою «Х» в колонці «частково вірно». Інші висловлювання не підійдуть вам зовсім, їх потрібно помітити позначкою «Х» в колонці «ні». Ті висловлювання, відносно яких ви не можете дійти до рішення, потрібно помітити позначкою «Х» в колонці «не можу вирішити».

Робіть позначки до кожного речення і не замислюйтесь довго. Тут нема вірних або невірних відповідей. Відмічайте перше, що приходить вам у голову, коли читаєте речення. Це завдання не обмежене в часі, але працюйте якомога швидше. Пам'ятайте, що коли даєте відповіді до кожного речення, ви повинні відмічати те, що дійсно відчуваєте. Ставте позначку «Х» в ту колонку, яка більше всього підходить вам. На кожне питання вибирайте тільки одну відповідь.

1. Якщо я не знаю вірної відповіді, то намагаюся здогадатись про неї.
2. Мені подобається розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.
3. Як правило, я запитую, якщо чогось не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перед тим, як грати у нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, що мені потрібно буде взяти або зробити.
7. Якщо щось не вдається з першого разу, я буду працювати до тих пір, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.
9. Краще я буду робити все звичайно, ніж шукати нові способи.
10. Мені подобається в'ясняти, чи так все насправді.
11. Мені подобається займатись чим-небудь новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.
13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не відбувалосьь.
14. Як правило, я не витрачаю часу на мрії про те, що колись стану відомим актором, музикантом, поетом.
15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.
16. Мені більше подобалося б працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервуюсь, якщо не знаю, що відбудеться далі.
18. Мені подобається те, що незвичайне.
19. Я часто намагаюсь уявити собі те, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, які відбулися в минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.
22. Як правило, я зберігаю спокій, коли щось роблю не так або помиляюсь.

23. Коли я виросту, мені б хотілося зробити або звершити щось таке, що ніколи не вдавалося до мене.

24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичайним способом.

25. Багато правил, що існують, мене, як правило, не влаштовують.

26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має вірної відповіді.

27. Існує багато речей, з якими мені б хотілося поекспериментувати.

28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я буду притримуватись неї, а не шукати інші відповіді.

29. Мені не подобається виступати перед групою.

30. Коли я читаю або дивлюсь телевізор, я уявляю себе кимось із героїв.

31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.

32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.

33. Мені подобається досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.

34. Мені б хотілося, щоб мої батьки і керівники робили все, як звичайно, і не змінювались.

35. Я довіряю своїм почуттям і передчуттям.

36. Цікаво припустити щось і перевірити, чи правий я.

37. Цікаво братися за головоломки та ігри, в яких необхідно розраховувати свої подальші кроки.

38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитись, що в них всередині і як вони працюють.

39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.

40. Мені подобається вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.

41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.

42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.

43. Мені подобається братися за нове, щоб подивитися, що з цього вийде.

44. Мені цікаво грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.

45. Мені подобається розмірковувати про щось цікаве, про те, що ніколи не приходило в голову.

46. Коли я бачу картину, на якій намальований хтось незнайомий, мені цікаво знати, хто це.

47. Я люблю перегортати книги і журнали для того, щоб просто подивитись, що в них.

48. Я думаю, що на більшість питань існує одна вірна відповідь.

49. Я люблю задавати питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.

50. У мене є багато цікавих справ як на роботі (у навчальному закладі), так і вдома.

Обробка даних. При оцінці даних опитувача використовуються чотири фактори, які тісно корелюються з творчими проявами особистості. Вони включають: Допитливість (Д), Уяву (У), Складність (С) і схильність до Ризику (Р). Ми одержуємо чотири «сирих» показники по кожному фактору, а також загальний сумарний показник.

При обробці даних використовується або шаблон, який можна накладати на бланк відповідей тесту, або співставлення відповідей тих, хто тестувався, з ключем у звичайній формі.

Ключ

Схильність до Ризику (відповіді, що оцінюються 2 балами):

А) позитивні відповіді: 1, 21, 25, 35, 36, 43, 44.

Б) негативні відповіді: 5, 8, 22, 29, 32, 34.

В) всі відповіді на ці запитання у формі «може бути» оцінюються в +1 бал.

Г) всі відповіді «не знаю» на ці запитання оцінюються в -1 бал і віднімаються від загальної кількості.

Бланк відповідей (таблиця)

П. І. Б. _____

Дата « ____ » _____ 20 р.

Стать _____ Вік _____

Місце навчання або роботи _____

Таблиця

№ пит.	Так	Частково вірно (можливо)	Ні	Не можу вирішити (не знаю)	№ пит.	Так	Частково вірно (можливо)	Ні	Не можу вирішити (можливо)
1					26				
2					27				
3					28				
4					29				
5					30				
6					31				
7					32				
8					33				
9					34				
10					35				
11					36				
12					37				
13					38				
14					39				
15					40				
16					41				
17					42				
18					43				
19					44				
20					45				
21					46				
22					47				
23					48				
24					49				
25					50				

Допитливість (відповіді, що оцінюються 2 балами):

А) позитивні відповіді: 2, 3, 11, 12, 19, 27, 33, 37, 38, 47, 49.

Б) негативні відповіді: 28.

В) всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал.

Г) всі відповіді «не знаю» оцінюються в –1 бал.

Складність (відповіді, що оцінюються 2 балами):

А) позитивні відповіді: 7, 15, 18, 26, 42, 50.

Б) негативні відповіді: 4, 9, 10, 17, 24, 41, 48.

В) всі відповіді на ці запитання у формі «може бути» оцінюються в +1 бал.

Г) всі відповіді «не знаю» оцінюються в –1 бал.

Уява (відповіді, що оцінюються 2 балами):

А) позитивні відповіді: 6, 13, 16, 23, 30, 31, 40, 45, 46.

Б) негативні відповіді: 14, 20, 39.

В) всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал.

Г) всі відповіді «не знаю» оцінюються в –1 бал.

У даному випадку визначення кожного з чотирьох факторів креативності особистості здійснюється на базі позитивних і негативних відповідей, що оцінюються 2-ма балами, частково, що співпадають з ключем (у формі «може бути»), оцінюються в 1 бал, і відповіді «не знаю» оцінюються в – 1 бал. Використання цієї оцінюючої шкали дає право «показати» недостатньо творчу, нерішучу особистість.

Цей опитувальник розроблений для того, щоб оцінити, в якій мірі здатними на ризик (Р), допитливими (Д), що володіють уявою (У) і віддають перевагу складним ідеям (С), вважають себе ті, що проходять тест. З 50 пунктів 12 тверджень відносяться до допитливості, 12 – до уяви, 13 – до здатності йти на ризик, 13 – до фактору складності. Якщо усі відповіді співпадають з ключем, то сумарний «сирий» бал може дорівнювати 100, якщо не відмічені пункти «не знаю».

Кінцева кількісна вираженість того або іншого фактора визначається шляхом складання всіх відповідей, які співпадають з ключем, і відповідей «може бути» (+1 бал) і відніманням з цієї суми всіх відповідей «не знаю» (–1 бал).

Чим вища «сира» оцінка людини, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатна піти на ризик і розібратися в складних проблемах вона є; всі вищеописані особистісні фактори тісно пов'язані з творчими здібностями.

Можуть бути одержані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка. Оцінка по факторах і сумарна оцінка краще демонструє сильні (висока «сира» оцінка) і слабкі (низька «сира» оцінка) сторони особистості. Оцінка окремого фактора і сумарний «сирий» бал можуть бути згодом переведені в стандартні бали і відмічені на індивідуальному профілі особистості.

**Нормативні дані для європейців та американців, які тестувалися
за 4-факторним опитувальником**

Фактори креативності	Європейські дані		Американські дані	
	Середнє, М	Стандартні відхилення, Δ	Середнє, М	Стандартні відхилення, Δ
Допитливість	17,8	3,9	16,4	4,3
Уява	15,6	4,8	16,0	4,7
Складність	17,2	4,4	14,8	5,1
Схильність до Ризику	17,0	2,9	14,9	3,9
Сумарний	67,6	16,0	62,1	18,0

Порівнюючи європейські та американські дані, Є. Є. Тунік відмічає, що за опитувальником особистісних характеристик можна говорити, що за всіма факторами: Допитливість, Складність, схильність до Ризику і Сумарний бал – європейські середні показники вище американських, за винятком показників по Уяві, де вищі американські дані (різниця статистично значимі, t – критерій Ст'юдента).

Інтерпретація

Основні критеріальні проявлення факторів, які досліджуються:

Допитливість. Суб'єкт з вираженою допитливістю частіше всього запитує всіх і про все, йому подобається вивчати побудову механічних речей, він постійно шукає нові шляхи (способи) мислення, любить вивчати нові речі

та ідеї, шукає різні можливості рішення завдань, вивчає книги, ігри, карти, картини тощо, щоб узнати якомога більше.

Уява. Суб'єкт з розвинутою уявою вигадує оповідання про місця, які він ніколи не бачив; уявляє, як інші будуть вирішувати проблему, яку він вирішує сам; мріє про різні міста і речі; любить міркувати про явища, з якими не стикався; бачить те, що намальовано на картинах і малюнках не так, як інші, незвичайно; часто відчуває здивування з приводу різних ідей і подій.

Складність. Суб'єкт, який орієнтований на пізнання складних явищ, проявляє інтерес до складних речей і ідей; любить ставити перед собою важкі завдання; любить вивчати щось без сторонньої допомоги; проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує дуже складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним; йому подобаються складні завдання.

Схильність до Ризику. Проявляється у тому, що суб'єкт буде відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставить перед собою високі цілі і буде намагатися їх здійснити; припускає для себе можливість помилок і провалів; любить вивчати нові речі або ідеї і не піддається чужій думці; не дуже стурбований, коли однокурсники, викладачі або батьки висловлюють своє несхвалення; віддає перевагу шансу ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде.

Методика «Діагностика спрямованості навчальної мотивації»**(за Т. Дубовицькою)**

Інструкція. Прочитайте кожне висловлювання та визначте власне ставлення до навчального предмета, проставивши напроти номера висловлювання відповідну відповідь, використовуючи для цього запропоновані позначення: правильно (++); мабуть, правильно (+); мабуть, неправильно (-); неправильно (- -).

Опитувальник

1. Вивчення цього навчального предмета дає можливість дізнатися багато важливої інформації для мене, проявити свої здібності.
2. Цей навчальний предмет мені цікавий, і я хочу знати з цього предмета якомога більше.
3. У вивченні вказаного предмета мені достатньо тих знань, які я отримую на заняттях.
4. Навчальні заняття з цього предмета мені нецікаві, я їх виконую, бо цього вимагає вчитель.
5. Труднощі, що виникають під час вивчення цього предмета, роблять його для мене ще більш захопливим.
6. Під час вивчення цього предмета, крім підручників і рекомендованої літератури, я самостійно читаю додаткову літературу.
7. Вважаю, що складні теоретичні питання з цього предмета можна було б не вивчати.
8. Якщо щось не виходить із цього предмета, намагаюся розібратися.
9. На заняттях із цього предмета у мене буває такий стан, коли «зовсім не хочеться вчитися».
10. Активно працюю і виконую завдання тільки під контролем учителя.
11. Матеріал, що вивчається із цього предмета, з цікавістю обговорюю у вільний час (на перерві, вдома) зі своїми однокласниками (друзями).

12. Намагаюся самостійно виконувати завдання із цього предмета, не люблю, коли мені підказують або допомагають.

13. По можливості намагаюся списати виконання завдань у товаришів або прошу когось виконати завдання за мене.

14. Вважаю, що всі знання із цього предмета є цінними, тому потрібно знати з нього якомога більше.

15. Оцінка із цього предмета для мене є важливішою, ніж знання.

16. Якщо я погано підготовлений(-а) до уроку, то особливо не засмучуюся й не хвилююся.

17. Мої інтереси й захоплення у вільний час пов'язані із цим предметом.

18. Цей предмет насилу мені дається, і мені доводиться змушувати себе виконувати навчальні завдання.

19. Якщо через хворобу (або з інших причин) я пропускаю уроки із цього предмета, то мене це засмучує.

20. Якби це було можливо, то я виключив(-ла) би цей предмет із розкладу (навчального плану).

Анкета з виявлення спрямованості та характеру пізнавальних інтересів

I. Складіть рейтинг навчальних предметів. Випишіть у стовпчик усі предмети, які ви вивчали минулого навчального року і вивчатимете цього навчального року. Скільки вийшло всього? Поставте цю цифру навпроти найулюбленішого предмета. Навпроти найнеулюбнішого предмета поставте цифру 1. Інші предмети розподіліть по місцях в цьому діапазоні (чим цікавіший для вас предмет, тим більший бал Ви йому ставите).

Коментар: дане питання анкети спрямоване на виявлення предметної спрямованості інтересів учнів. За предметною спрямованістю пізнавальні інтереси поділяються на гуманітарні (суспільствознавство, історія, право, історія художньої культури, література, географія); філологічні (українська мова, іноземна мова); природничі (фізика, хімія, біологія, географія); фізико-математичні (фізика, алгебра, геометрія, креслення); практичні (креслення, фізкультура, трудове навчання, ОБЖ), естетичні (література, музика).

Якщо кількість гуманітаріїв (школярів з гуманітарною спрямованістю пізнавальних інтересів) у класі перевищує 50%, можна вести навчання, вважаючи оптимальні можливості таких учнів нормою для цього класу. При цьому неприпустиме навчання гуманітарним предметам за програмами підвищеного рівня учнів з яскраво вираженим інтересом до фізико-математичних або природничих дисциплін. Підвищений рівень викладання передбачає об'ємні домашні завдання, пошукові та творчі роботи з гуманітарних предметів. Не гуманітаріїв такі завдання відволікатимуть їх від домінуючої схильності, породжувати негативну емоційну реакцію, що швидко переноситься на особистість вчителя та ставлення до предмета. Не менш важливо знати, який відсоток становлять учні з аморфними інтересами. У їхньому рейтингу на першому місці може стояти історія або література, другою – алгебра, третьому – фізкультура, четвертому – хімія, на п'ятому – іноземна мова тощо, тобто існує великий розрив між предметами однієї групи.

Це показник несформованості та неусвідомленості інтересів. У масовій школі, аж до 11 класу такі учні становлять більшість. Боротьба за трансформацію аморфних пізнавальних інтересів учня у більш стійкі – найважливіше та найважче завдання вчителя, поле педагогічної конкуренції.

Слід пам'ятати, що учні з аморфними інтересами зазвичай приймають предметну спрямованість інтересів, що визначається групою явних гуманітаріїв чи не гуманітаріїв, що становлять авторитетну частину класу. Одним із критеріїв ефективності навчання є максимальне скорочення групи учнів та перехід їх в одну з вищеописаних категорій. Добровільний перехід учня з класу, наприклад, математичного профілю в інший профільний клас слід розглядати як позитивний результат навчання: цей учень зрозумів, що математичні науки – не його покликання, усвідомив інші пізнавальні інтереси, і він має час для спеціалізації в обраній області.

Добровільний перехід учня з профільного класу до базового – ознака аморфності пізнавальних інтересів, небажання чи нездатності подолати лінощі, свідомство цілеспрямованого педагогічної протидії (з боку товаришів з-поміж тих, у кого інтереси не сформовані; з боку недалекоглядних батьків, які звикли за багато років до формального виконання домашніх завдань, які часто скаржаться на перевантаження своїх дітей; з боку «жорстоких», тобто, як правило, малокваліфікованих вчителів та класних керівників, які на фоні фахівців, які працюють за програмою підвищеного рівня, неухильно втрачають свій авторитет та вплив на дітей).

II. Предмет (вказати який) подобається Вам тому, що (позначте всі відповіді, які Ви вважаєте для себе важливими):

1. Його знання необхідні кожній людині.
2. Його знання необхідні будь-якому громадянину.
3. Його знання важливе для справжнього громадянина.
4. Дає цікаву інформацію.
5. Навчас думати, аналізувати, порівнювати.
6. Я хотів (ла) ще більше часу приділяти цьому предмету.

7. Його вивчення пов'язане з моїми планами на життя.
8. Подобається вчитися взагалі.
9. Займаюся цим предметом із задоволенням. Легко дається.
10. Легко дається. Не потребує багато часу на підготовку.
11. Дозволяє виявити мої знання та здібності.
12. Вільно почуваюся на уроках.
13. Дозволяє вільно спілкуватися з товаришами.
14. Подобається вчитель.
15. Вивчення цього предмета вітається моїми батьками.
16. Предмет користується популярністю у класі, серед моїх товаришів.
17. Вивчаю тому, що так належить.

Коментар: питання II спрямоване на виявлення мотивації (внутрішніх стимулів) інтересу учнів до вивчення улюбленого предмета. В анкеті в завуальованій формі дано всі основні мотиви пізнавального інтересу:

широкі соціальні мотиви – загальнолюдські, патріотичні, регіональні (позиції 1-3). Раніше вони були найчастіше, вербальними – загальноприйнятою офіційною відмовкою, рівнозначною, власне, позиції 17. Із середини 1980-х років. у більшості учнів, які вказали такі мотиви, вони справді наповнилися реальними почуттями та переживаннями. Тим не менш, якщо широкі соціальні мотиви є єдиними, не поєднуючись з іншими, вони не рахуються показниками пізнавального інтересу.

Інформаційний мотив (позиція 4) – єдиний чи не поєднуючись з будь-яким мотивом групи 4-7, 11, свідчить лише про ситуативний інтерес. Показником його переходу на стійку стадію є поєднання інформаційного мотиву з прагненням вийти за межі програми (позиція 6). Головним двигуном розвитку особистості учня, показником ефективності навчання та гарантією стійкості інтересу є мотив усвідомлення власного зростання (позиція 5). У поєднанні з інформаційним мотивом він здатний компенсувати решту мотивів інтересу.

Мотив практичної значущості предмета (позиція 7) у молодших класах вербальний. У цьому віці він не має реального впливу на інтерес учнів. Його роль різко зростає у старших класах. Більшість учнів вказує цей мотив стосовно літератури та математики, оскільки ці предмети вже складають на іспитах у школі, а літературу – у всіх вишах.

Мотив широкої допитливості (позиція 8) часто згадується у V-VIII класах. Як правило, він є показником аморфності інтересів, коли учня приваблює не результат пізнавальної діяльності, а сам процес навчання – дія та пов'язане з нею спілкування. Збільшення навчального навантаження та диференціація інтересів учнів у VIII-XI класах ведуть майже до повного його зникнення. Він згадується, завжди в поєднанні з іншими мотивами, лише найздібнішими учнями.

Мотив інтелектуально-духовної радості (позиція 9) – один із показників глибини та стійкості інтересу, його яскравого емоційного забарвлення. У молодших класах, коли більшість учнів наочно-образне мислення переважає над абстрактно-логічним, цей мотив знаходиться на другому місці після інформаційного. З початком систематичних курсів та, особливо, навчальної спеціалізації, він зберігається, в основному, у школярів з яскраво вираженим інтересом. У багатьох учнів мотив інтелектуально-духовної радості поєднується з мотивом «легко дається. Не вимагає часу на підготовку» (позиція 10). Поєднання цих мотивів занепокоєння не викликає і часто є показником високих здібностей учня. Але якщо мотив 10 вказаний в однині або у поєднанні з мотивами 12,13,17, або у поєднанні з невисокою оцінкою по предмету, його треба розглядати як показник несерйозного відношення, аморфності інтересу та реальної лінії.

Мотив престижу (позиція 11) є важливою умовою формування оцінки та самооцінки школяра. Його роль помітно зростає в підлітковому та юнацькому віці, разом із потребою особистості соціальному утвердженні та самоствердженні. Він безпосередньо пов'язаний з високим рівнем знань, умінь, успіхом у навчанні. Інакше його слід розцінювати як неадекватну

самооцінку. Відсутність мотиву престижу, за наявності інших, занепокоєння не викликає, оскільки може свідчити про відсутність у дитини амбітності. Але зникнення цього мотиву – показник зниження інтересу та, як правило, супроводжується зростанням антистимулів та антимотивів, які ми розглянемо далі.

Мотив спілкування (позиція 12, 13). В поєднанні з вищезгаданими мотивами він свідчить про творчу атмосферу на уроках, прагнення учня до вдосконалення знань та вмінь, є показником відносної стійкості інтересу. Але якщо цей мотив вказують невстигаючі учні, та ще й у поєднанні з мотивами 10-14, це вирок вчителю: свідчення його некомпетентності, низької вимогливості, невміння тримати дисципліну. У цьому випадку мотив спілкування виступає антистимулом пізнавального інтересу до предмета.

Мотив «подобається вчитель» (позиція 14) має вирішальну роль у молодших класах, на стадії формування інтересу до предмета. З віком частотність його згадки різко падає. Учні з яскраво вираженим інтересом або вказують цей мотив у зв'язку з іншими, або зовсім не згадують. Це не означає, що роль вчителя падає. Навпаки, свідчить про високий професіоналізм. Роль вчителя перестала усвідомлюватись учнями, оскільки їх інтерес досяг такої глибини та стійкості, коли не потрібні зовнішні стимули. З іншого боку, якщо цей мотив вказали слабкі учні у контексті мотивів 10-13, це служить зайвим доказом непрофесіоналізму вчителя.

Останній мотив є найважливішим у групі мотивів-стимулів (Мотив – внутрішній спонукач активності, стимул – зовнішній). В цю групу входять також мотиви «вивчення предмета зустрічає підтримку моїх батьків» (позиція 15), «предмет користується популярністю в класі, серед моїх товаришів» (позиція 16), «вивчаю тому, що належить» (позиція 17). Якщо ці мотиви єдині чи поєднуються з мотивами 4-7, 9, отже, переважає зовнішній примус, відсутні серйозні мотиви вивчення, про інтерес годі й говорити.

III. Що ускладнює Ваше ставлення до предмета (вказати який) (вказіть всі відповіді, які Ви вважаєте для себе суттєвими):

1. Лінь.
2. Цей предмет не потрібно вивчати у школі.
3. Особисто у мене цей предмет не викликає жодного інтересу.
4. Відволікає від вивчення улюблених предметів.
5. Ці знання не знадобляться мені у подальшому житті.
6. Я маю претензії до вчителя.
7. Занадто складно викладається.
8. Примітивно викладається.
9. Нецікаво під час уроків.
10. З цього предмета надто великі домашні завдання.
11. Багато задають із інших предметів.
12. Мене засмучує низька оцінка щодо цього предмета.
13. Я не маю здібностей до його вивчення.
14. Важко дається.
15. Не дозволяє мені належним чином проявити свої знання та здібності.
16. Соромлюся висловлювати свою думку. Боюся помилитись.
17. Не дозволяє розслабитись.
18. Предмет непопулярний у класі.
19. Предмет непопулярний серед моїх друзів.
20. Предмет не користується популярністю у нашій родині.

Коментар: Лінь (позиція 1) – найпоширеніший антимотив. У деяких класах його вказують 100% учнів. Якщо цей антимотив єдиний та супроводжується широкою мотивацією, про нього треба забути. Лінь – природна якість будь-якої людини, і її подолання складає одну із сутнісних основ життя. Дуже часто вона згадується в якості своєрідного виправдання за недостатньо високі успіхи у навчанні (психологічно людині простіше визнати себе ледарем, ніж бездарним). Лінь є реальним фактором гальмування тільки у поєднанні з іншими антимотивами-антистимулами та мотивами групи 10-17, за відсутності інших.

Негативні соціальні мотиви та стимули: «Цей предмет не потрібно вивчати у школі» (позиція 2), «Предмет не популярний у класі» (позиція 18), «Предмет непопулярний серед моїх друзів» (позиція 19), «Предмет не користується популярністю у нашій сім'ї» (позиція 20). Ці позиції згадуються досить рідко. Але в кожному випадку вони дієві та вимагають найпильнішої уваги.

Інші інтереси (позиція 4) негуманітарного спрямування, якщо вони глибокі та стійкі, – найпотужніший антимотив. Реферати, пошукові та творчі домашні завдання викликають у учнів із негуманітарною спрямованістю інтересу негативну реакцію. Цей антимотив нерідко вказують відверті ледарі. Тому в кожному випадку він вимагає співвіднесення з рейтингом навчальних предметів, його динамікою та успішністю учня з улюблених предметів.

Відсутність практичної значущості знань та умінь, отриманих при вивченні цього предмета (позиція 5), – показник повної відсутності інтересу до предмета. Як правило, він супроводжується рядом інших антимотивів-антистимулів, які є його першопричиною.

Негативна роль вчителя проявляється у позиціях 6 («У мене є претензії до вчителя»), 7 («Занадто складно викладається»), 8 («Примітивно викладається»), 9 («Не цікаво на уроках»). Наявність претензій до вчителя, за відсутності інших антистимулів цієї групи свідчить про деформації міжособистісних взаємин вчитель – учень. У тих випадках, коли таку позицію вказують учні з аморфними інтересами, схильні до лінощів, вона є доказом правильності педагогічного курсу. Гірше, коли претензії до вчителя мають учні з стійкими негуманітарними інтересами та, особливо, гуманітарії. Для професійного вчителя це сигнал тривоги, привід для аналізу застосовуваних ним стимулюючих засобів навчання та стилю відносин з класом.

Фактор «складне викладання» найчастіше згадується при переході від елементарних курсів до систематичних та, особливо, на початку гуманітарної спеціалізації, якщо при цьому порушено оптимальне співвідношення гуманітаріїв та негуманітаріїв у класі (3:2). Цей антистимул вимагає

найпильнішої уваги. Якщо після 4-6 місяців навчання частота його згадки зросте або збережеться, слід відмовитися від гуманітарної спеціалізації. Якщо частотність згадки даного антистимула суттєво скоротиться, доцільно наполягати на переводі в інший клас учнів, що вказали його, якщо вони не справляються з навчальним планом.

Фактор «примітивного викладання» згадується виключно старшокласниками із стійкою гуманітарною схильністю. Він обов'язково корелює з мотивами усвідомлення власного зростання та інформаційним. З одного боку, це показник глибини та стійкості інтересу, з іншого, – незадоволеності учня обсягом досліджуваного матеріалу або способами його подання, частота його згадування – показник кваліфікації вчителя.

Позиція 9 («нецікаво на уроках») за високої частоти згадки є підтвердженням вищесказаного. Але, якщо примітивне викладання – однозначний закид учителю, то така позиція вимагає додаткового дослідження навчальної діяльності, якій віддають перевагу учні на уроках. Більшість гуманітаріїв готові до будь-яких форм навчальної діяльності, але особливо інформативно-аналітичної: слухати вчителів, дивитися навчальні відеофільми, вести конспект, брати участь у розмові та дискусії. Завдання частково-пошукового та творчого характеру, що вимагають часу та глибокого роздуму, воліють виконувати вдома. Учні з аморфними або негуманітарними інтересами більше схильні до активних форм: виконувати репродуктивні завдання, працювати з текстом, виконувати групові завдання. Аж до XI класу у них зберігається схильність до ігрових форм навчальної діяльності, яка знижується до IX класу. Вдома вони віддають перевагу репродуктивним завданням: вивчати матеріал за підручником, конспектувати першоджерела, заповнювати контурні картки. Вивчення характеру навчальної діяльності, переваги в даному класі, здатне внести правильні корективи в методичний арсенал вчителя та ліквідувати даний антистимул.

Навчальне навантаження (позиції 10-11) – найпоширеніший, після лінощів, антистимул. При переході від елементарних курсів до систематичних

або до гуманітарної спеціалізації класу його згадують 25-100% учнів. Щоб з'ясувати рівень обґрунтованості цих скарг, при складанні рейтингу навчальних предметів слід запропонувати учням проставити навпроти кожного з них середню кількість часу (у хвиликах), яку учень витрачає на виконання одного домашнього завдання з цього предмета. Потрібно мати на увазі, що санітарна норма по домашнім завданням у V-VII класах становить 2,5 години на день (15-17,5 годин на тиждень), у VIII-IX класах – 3 години на день (18-21 година на тиждень), у X-XI класах – 3,5 години на день (21-24,5 години на тиждень). Далі, встановивши тижневе урочне навантаження в даному класі (наприклад, 33 уроки на тиждень), виключимо з неї уроки праці та фізкультури, за якими домашні завдання не передбачені, та розділимо тижневу санітарну норму даного віку на кількість уроків, що залишилася. Таким чином отримаємо норму домашнього завдання на 1 урок шкільного навантаження.

Скарги на навантаження – важливий показник рівня інтересу до предмета. Учні з глибоким стійким інтересом рідко згадують цей фактор. Більшість із них перевищує норму домашніх завдань у 2-6 разів, але при цьому багато хто з них вказують мотив «Я хотів (ла) б ще більше часу приділяти улюбленому предмету». Для дітей з аморфними або негуманітарними інтересами, навантаження – один із головних антистимулів. Але в більшості випадків це психологічне навантаження: учень не перевищує норму домашнього завдання, але йому здається, що він працює занадто багато. Це показник відсутності інтересу та негативного ставлення до предмета. Так само яскраво виражені гуманітарії ставляться до домашніх завдань з фізики, математики та інших дисциплін, що відволікають їх від предмета інтересу.

Неуспіх у навчанні (позиція 12). В його основі, як правило, лежать інші антимотиви: невпевненість у власних силах (позиції 13,16), слабка здатність до предмета (позиція 14), занижене самолюбство (позиція 15), рефлексія (позиція 16). У кожному конкретному випадку такі антимотиви вимагають уважного аналізу та індивідуального підходу до особистості учня.

Антистимул відсутність релаксації (позиція 17) виникає як реакція старшокласників на збільшення обсягу досліджуваного матеріалу та ускладнення пізнавальних завдань. У явних гуманітаріїв цей антистимул швидко зникає. В інших учнів, які звикли розглядати гуманітарні предмети як легкі, розважальні, які не вимагають багато часу на підготовку, він стає потужним фактором, що знижує інтерес. Скорочення частотності його згадки – показник професіоналізму вчителя та поглиблення інтересу учнів.